

Відрядження до пекла

Художньо-документальна повість

Матері моїй, матерям усіх героїв-чорнобильців присвячую

Від автора

Час летить швидко. Наче ще вчора нас, молодих хлопців, закликали до військкомату, а там – мандатна комісія: одинадцятьоро полковників, котрих я вперше в Кіровограді побачив разом. Серед них – начальник обласного КДБ, прокурор області, облвійськом, а також кілька замполітів у полковничих погонах. Уперше таке «сузір'я» переді мною. А я сержант запасу, ще у цивільній формі – якщо пройду мандатну комісію, то переодягнуть у Білій Церкві, в Гайку.

Та спершу – комісія...

Власне, це моє друге запрошення до військкомату. Перше було 7 червня. Тоді я саме спав удома, дружина з одинадцятирічною донькою-школяркою поїхали до дідуся й бабусі в село – дитині треба гартувати здоров'я, а в селі вітаміни, чисте повітря... Про це в Кіровограді з його екологією (правда, про це в 1986 році мовчали), а на додачу ще й зі скромними зарплатами медика і педагога, довжелезними чергами, було годі й мріяти. Я ж, маючи середню медичну та вищу філософську освіти, після кількох років викладання філософії в Кіровоградському інституті сільськогосподарського машинобудування змушений був перейти на роботу у виробниче об'єднання «Друкмаш». Там я пройшов усі етапи зростання: спочатку працював майстром заготівельної дільниці, або, по-робочому, – «на вирубці». Саме на цій дільниці, застосовуючи різноманітні преси, виготовляли усі деталі, яких у знаменитій «Ятрані» налічувалося майже 4000. Із них майже 85 відсотків складала продукція заготівельної дільниці. Шум у цеху стояв такий, що ми

могли почути один одного, лише за кілька десятків метрів, аж на свердловальній дільниці нашого виробництва.

Це виробництво стало основою всього виробничого об'єднання. А саме підприємство виникло в результаті візиту Леоніда Ілліча Брежнєва в ФРН. Там йому запропонували купити підприємство з виробництва електричних друкарських машинок «Олімпішеверке», тож довелося шукати будоване підприємство, котре можна було б перепрофілювати на виробництво друкарських машин «Олімпії». І вибрали Кіровоград, де наприкінці 1960-х розпочали будівництво заводу кулькових ручок – ще один дарунок «загниваючого» капіталізму. Промайданчик саме цього заводу найбільше відповідав вимогам німецьких спеціалістів, тому вирішили побудувати в Кіровограді завод з випуску електричних друкарських машин, котрі за аналогією зі всесвітньовідомим кіровоградським танцювальним ансамблем назвали «Ятрань». Треба сказати, що ці друкарські машини справді стали проривом у радянському приладобудуванні. Та й зарплата на «Друкмаші» була значно вищою, ніж на інших підприємствах Кіровограда – десь відсотків на 40, не враховуючи преміальних. І не було нічого дивного в тім, що основну частку рядових працівників заводу складали люди з вищою або середньою спеціальною освітою – учорашні вчителі, бібліотекарі, інженери, фельдшери. Серед них опинився і я. Але існувала ще одна причина, чому я опинився на «Друкмаші»: 1973 року, під час надстрокової служби в армії через конфлікт із замполітом та парторгом полку я залишився без партійного квитка. Мене не виключили, а просто позбавили права отримати новий партійний квиток. Мені закидали те, що я нібито приховував своє соціальне походження, адже моя бабуся походила з дворянської сім'ї. Та я, власне, і не знав про це, бо вдома на цю тему не говорили, нам, дітям, нічого не розповідали через страх репресій. Нас виховували чесними будівниками комунізму, ми повинні були стати гарними спеціалістами. А про соціальний стан ніхто й ніколи не говорив: просто згадували, що дитиною бабуся виховувалась у пані Ракіцької в селі Русалівка. І все.

Але в Радянській армії існувало правило: була б конкретна людина, а собак, щоб навісити на неї, знайдуть завжди. Тож я існував, а собак почали збирати. Перш

за все, нас, одинадцятьох щойно призваних надстроковиків запасу з так званого брежнєвського набору, розмістили в кімнаті приїжджих, сказавши, що місць у гуртожитку нема – мовляв, очікували одружених, а призвали у місто Різа (тоді – НДР) нежонатих, а таким квартир «не положено» – тільки місця в гуртожитку. З цього приводу я виступив на загальнополкових партійних зборах, заявивши, що в частині ходять чутки: щоб отримати місце в гуртожитку, треба заплатити коменданту Лені 100 марок. (Забігаючи наперед скажу, так воно і було: у травні 1972 року ми з Віталієм Решетняком дали Лені по 100 марок (при нашій зарплаті 320 марок) і стали щасливими власниками кімнати в офіцерському гуртожитку, де ще треба було зробити ремонт). Я знову виступив на партійних зборах. А потім якось, обходячи кімнати, вічно заклопотаний шпигунами замполіт частини підполковник Ракітін на прізвисько «Триплекс» (мав товстелезні окуляри діоптрій у 10) зайшов до нашої кімнати, де Віталій із товаришем сиділи за чаркою, а я, повернувшись із нічних стрільб, спав на ліжку. Замполіт тут-таки викликав коменданта Лену, і було складено акт про те, що Решетняк пив горілку, а Колесников був настільки п'яний, що навіть не встав і не привітав замполіта (а мене навіть не розбудили і не спитали, чому я сплю вдень). На підставі акту наступного дня зібрали партбюро, і мене піддали остракізму: всучили сувору партійну догану із занесенням за пияцтво, хоча я навіть не брав участі в пиятиці, а просто відпочивав після важкого чергування на полігоні. Була б людина... І навіть спроби командира роти, у котрій я як начальник батальйонного медпункту надавав допомогу під час стрільб буквально перед рейдом Ракітіна, не мали успіху. Мене покарали. Хоча досі ніхто не міг у чомусь мене звинуватити: служив я непогано, сам виконував роботу за двох: за себе й за санінструктора мого батальйону, котрий, до речі, виявився майстром спорту СРСР міжнародного класу і членом збірної команди СРСР з акробатики. Він увесь час провів у містечку Олімпішедорф у відрядженні, і з ним я познайомився в 1972 році, коли як начальник медпункту підписував йому обхідний лист. Він був звичайнісіньким «підсніжником» – так називали людей, котрі оформлювались на одну посаду, а виконували зовсім інші обов'язки. Сам я в майбутньому не раз буду «підсніжником», але тоді, в Групі радянських військ у

Німеччині, вперше зіткнувся з таким явищем. Але маховик було запущено. Я враз став ненадійною людиною, хоча перед цим подав рапорт на вступ до Військово-медичної академії імені С. М. Кірова. Партиїну догану мені винесли десь через два з половиною місяці після вступу до лав партії. Під час прийому в партію я був зразковим юнаком, а вже через два з половиною місяці став ворогом №1 партії, напевне, небезпечнішим, ніж сам Адольф Гітлер. Виною всьому було одне: на щастя чи на жаль, я ніколи не прогинався і завжди мав свою думку, отже, всі синці – на мою голову. Але нічого не вдіяти: я надто незалежний, тому в житті мене більше били, ніж хвалили. Це привчило мене до того, що будь-які примхи долі слід сприймати спокійно, а не пороти гарячку. Так доля гартувала мене, вчила зосереджуватися на найголовнішому і не розмінюватися на дрібниці. Життя вчило мене...

Саме в цей час я готувався до написання дисертації: спочатку треба було скласти кандидатські екзамени, а вже потім братися до роботи. Мої наукові інтереси стосувались питань соціології культури. Але для того щоб стати аспірантом, слід було мати партійний квиток. Мушу сказати, що в 1981 році після моєї апеляції на черговий з'їзд КПРС та виклику в Комітет партійного контролю при ЦК КПРС виявилось, що проти мене було порушено статутні норми КПРС, тому мене могли відновити в КПРС. Але враховуючи те, що в партії я не пробув і року, а з моменту виключення минуло понад 8 років, мені порадили вступити до партії знову з проходженням кандидатського стажу. Але оскільки в ті часи існувала певна дискримінація – «один інтелігент, три колгоспники, п'ять робітників», – то я скористався невеликим конфліктом на кафедрі. Він виник після того, як я піддав сумніву ленінські «досягнення» в галузі філософії і не міг назвати ленінський «Матеріалізм та емпіріокритицизм» філософською працею, а охарактеризував її як популярний нарис фізики. Після цього проти мене почалась хвиля осуду – мене навіть хотіли проекзаменувати на знання філософії. Не називатиму прізвищ, але деякі з цих людей досі працюють тепер уже в технічному університеті, а дехто з них уже відійшли у засвіти. Вони ще засуджуватимуть «Лист 13 комуністів», а коли зрозуміють, що верх беруть представники національно свідомої частини

інтелігенції, попереду паротяга побіжать в Рух, рватимуть свої партквитки, а з часом назвуть себе «будителями». Воістину, нема людській підлості мірила. Пишаюся лише тим, що став своєрідним предтечею, поставивши під сумнів нав'язуване Сусловим вчення про «Леніна-філософа». Сьогодні про такого «філософа» студенти й не знають.

А тоді, зібравши речі, я пішов влаштуватися майстром на «Друкмаш». Тут я рік попрацюю майстром на заготівельній дільниці, потім ще рік – майстром оброблювального виробництва, а згодом мене оберуть секретарем Товариства тверезості і одночасно призначать позаштатним інструктором профкому об'єднання. А для цього мене призначать на посаду слюсаря-сантехніка їдальні. «Брудними» виходило 240 рублів. Робота полягала в написанні проектів документів для засідань профкому об'єднання та виховній роботі серед пияків. Крім того, мені доручили виконання низки представницьких функцій підприємства (після мого повернення з Чорнобиля введуть штатну посаду інструктора і на неї призначать випускника Кіровоградського педінституту юного Сергія Грінченка, того самого, що з часом стане лідером есдеків Кіровоградщини, першим заступником Голови Кіровоградської ОДА). Сам факт призначення на відповідальну посаду недавнього студента свідчив про те, що у хлопця є могутній «штовхач», і навряд чи він знаходився в його рідному Бобринці. Але це трапиться пізніше.

Буквально через місяць після мого призначення у вечірній програмі «Время» прозвучало коротке повідомлення диктора Віри Шебеко про аварію на Чорнобильській АЕС. Сприйняв цю інформацію абсолютно спокійно: мало що буває. Наступні дні були присвячені підготовці до Першотравня, мене направили до Володі Воскобойника – заступника голови профкому – допомагати в оформленні святкової колони. Щоправда, газети повідомляли про героїчні зусилля персоналу станції в подоланні наслідків катастрофи. Вони, як правило, були бравурні, а тому не вірилось у те, що країну очікує страшне випробування (саме про всі наслідки я дізнаюся значно пізніше: через кілька років після повернення з Чорнобиля).

24 травня 1986 року мене викликав до себе генеральний директор виробничого об'єднання «Друкмаш» Микола Павлович Малета – саме при ньому підприємство вийшло на плановані обсяги роботи.

– Сергію, – сказав він мені, – завтра наш театр закінчує свій черговий сезон. Усе керівництво об'єднання відбуває в Москву разом із партійним та профспілковим керівництвом на засідання Колегії Міністерства приладобудування, а ти виступиш на урочистостях і вручиш платіжку на 10.000 рублів – ми ж шефи театру.

Така пропозиція дещо схвилювала мене: ніколи не виступав на подібних заходах. Одна справа виступати на студентських семінарах, навіть керувати ними, і зовсім інша – виступати на велелюдних зібраннях.

Наступного дня я був у театрі. Голову точила одна і та ж думка: як я виступатиму? Аж раптом побачив секретаря з ідеології Кіровського райкому КПУ міста Валерія Дмитровича Мішуру. Оскільки ми були знайомі ще з часів роботи на кафедрі, поцікавився, чи виступатиме і він на урочистостях. Він відповів ствердно.

– Валерію Дмитровичу, – попросив я, – щоб не затягувати захід, вручіть попутно нашу платіжку, адже наше підприємство на Вашій території.

Валерій Дмитрович погодився, а потім почав розпитувати про моє життя-буття.

– Ну що сказати, – мовив я, – склав екзамени кандидатського мінімуму, час прикріплятися до кафедри, щоб працювати над дисертацією. Але є одне «але» – треба бути членом КПРС, адже дисертація присвячена марксистсько-ленінському осмисленню філософії, а без партквитка шлях до дисертації закритий.

– Що ж, – вислухавши мене, сказав Валерій Дмитрович, – твоєму вступу до партії може допомогти твоя поїздка на ліквідацію аварії в Чорнобиль. До речі, а де ти в армії служив?

– В «бомбьорах»¹ фельдшером, – відповів я.

– Що ж, постараюсь допомогти, – сказав Мішура, і з цим ми пішли на урочисті збори театру.

¹ «Бомбьори» – на авіаційному слензі так називають бомбардувальну авіацію стратегічної дії.

В очікуванні на виклик

Я знав, я відчував усіма фібрами душі, що мене призвуть на ліквідацію. Як-не-як медик, служив у стратегічній авіації. Наші літаки «Ту-16» були носіями ядерної зброї, крім того, щоб врятувати мене від щорічних призовів на військові збори, наш начальник штабу Цивільної оборони Феденюк перевів мене в війська Цивільної оборони СРСР. Мушу сказати, що мене часто викликали на тижневі навчання до штабу Цивільної оборони СРСР в Кіровограді. На одному з занять я завів у глухий кут викладача курсів. Він, відставний офіцер хрущовського скорочення Збройних Сил СРСР, за старим скрученим потертим зошитом читав нам комплектацію індивідуальної аптечки зразка 1956 року. Я не витримав і сказав:

– Я в 1973 році звільнився з надстрокової служби з посади начальника батальйонного медпункту, в мене всі солдати знали аптечку зразка 1973 року, причому знали навіть склад, препарати, представлені в аптечці.

– Так вона ж.... секретна, – не вгавав викладач.

– Яка ж вона секретна, коли в нас навіть не вимагали підписку про нерозголошення, – сказав я.

Викладач зрозумів, що на підставі таких же старих, як і він сам, конспектів далеко не поїде, і поставив мені п'ятірку. При цьому зауважив, що для мене курси закінчились і що мене як найбільш підготовленого заберуть у разі чого в першу чергу. Тож, дізнавшись із преси про ліквідацію аварії, я зрозумів, що настав мій час... А крім того, мені вкрай необхідно треба було знову вступити в партію, адже без партійного квитка дисертацію з філософії я б не зміг захистити. Щоб стати членом партії, людині з вищою освітою треба було б, напевне, сотворити подвиг, подібний до подвигу Матросова. Для перестарілої партійної еліти в ЦК наше молоде покоління вважалось ворогом №1. І, можливо, це й призвело в результаті до виродження партії. До всього, наше покоління, котре формувалося під впливом хрущовської «відлиги», було свідоме злочинів партії. Ці злочини, щоправда, називали

«викривленням політики партії». Зазвичай потім знаходили якогось партійного лідера, на котрого й вішали всіх собак: мовляв, це була політика Сталіна, політика антипартійної групи Молотова, Маленкова, Кагановича, політика того-таки Хрущова. І лише після здобуття незалежності, ми, українці, дізналися про злочинну суть Комуністичної партії. Але до цих часів ще треба було дожити. А взагалі, система працювала так, що без партійного квитка про кар'єру годі було й думати. Саме поняття «кар'єра» піддавали остракізму й усіляко висміювали. Але для себе я все вирішив: поїду в Чорнобиль, виборю право на новий прийом у партію, захищу дисертацію, можливо, навіть докторську. Свята наївність нуртувала в моїй душі: заради майбутньої кар'єри я готовий був до найстрашнішого, навіть до можливої загибелі...

Наступного дня Валерій Дмитрович зателефонував мені на роботу.

– Сергію, – сказав він мені, – я дзвонив сьогодні до військкомату, вони десь із початку червня розпочнуть набір військовослужбовців запасу для робіт на ЧАЕС. Тебе записали – чекай на виклик.

– Добре, – відповів я.

Наступні дні плинули, як завше. Робота рухалася: ми готували документи для чергового засідання профкому, давали санкцію на звільнення з роботи випивох та прогульників (звичайно, з дотриманням вимог законодавства).

Крім того, нахлинув потік різних незапланованих подій, але навіть у повітрі відчувався важкий подих Чорнобильської катастрофи. Неспроста для заспокоєння народу спочатку двічі виступив Міністр охорони здоров'я України Романенко: усе, мовляв, нормально, усе під контролем. Попри те, Києвом і іншими містами блукала тінь страху. Тож 14 травня 1986 року по телебаченню виступив Генеральний секретар ЦК КПРС Михайло Горбачов. Із його слів я зрозумів, що в Чорнобилі все нормально. Відтак, особливо не переймався тим, що там небезпечно, адже після розмови з Мішурою зрозумів: треба їхати. Тільки так я зможу повернути собі партквиток, а далі –

дисертація, забезпечене наукове майбутнє. Хоча мені тоді йшов 37-ий рік, можливо, й запізно, але все ж варто було братися за це. Лише через роки, коли я стану координатором дій зі створення регіональної організації «Союз Чорнобиль», познайомлюся зі світочами радянської науки і зокрема, з доктором наук лауреатом Ленінської премії по закритій тематиці Львом Хітровим з Інституту геофізики землі АН СРСР імені Вернадського, усвідомлю істинні масштаби катастрофи в Чорнобилі. Виявляється, на той час, коли виступав Горбачов, чорнобильська хмара сягнула одинадцятикілометрової висоти й шість з половиною разів обігнула земну кулю. Потенціал же Чорнобильської катастрофи дорівнював чотирьомстам Хіросімам. Але 14 травня я цього не знав, тож цілком байдуже поставився до можливої небезпеки. Я далі ходив на роботу, писав до обласних газет, словом, життя йшло звичним плином, щоденна рутинна змінювалась на чергову рутину. Вже настало літо, дружина з донькою виїхала до села своїх батьків, і я сам залишився в щойно отриманій трикімнатній кооперативній квартирі. Я не мав права покинути будинок, бо до всього був ще й старшим по під'їзду, і натоді вважався важливою шишкою в радянському будинкоуправлінні. І все чекав на виклик до військкомату.

Але його я не дочекався.

Із речами на виїзд

Довгий і настирний дзвінок розрізав мій сон навпіл: ще мить тому хотілося спати, та ось я вже кинувся до дверей. На бігу зиркнув на годинник: пів на четверту. Крізь дверне вічко побачив чоловіка у форменій фуражці. Подумалося: це дільничний, отже, мене викликають на чергові сімейні розборки. Без вагань відчинив.

На порозі стояв військовий із погонами капітана-десантника.

– Я з військкомату, – представився капітан. – Ви Колесников Сергій Вікторович?

Я відповів ствердно.

– Добре, – сказав капітан, – одягайтесь, поїдемо.

– Куди? – запитав я.

– Як куди? – не вгавав капітан, – спочатку до військкомату, а потім у Чорнобиль. – І додав: – Машина чекає внизу.

Швиденько, по-армійськи – доки догорить сірник – я вдягся, зачинив квартиру і спустився вниз.

На вулиці на мене чекало таксі. Я дещо розгубився й запитав капітана: «Я зараз повернуся додому, візьму гроші, адже майже ніколи не користувався послугами таксі».

– Не хвилюйся, – сказав капітан, перейшовши на «ти», – за все вже заплачено, таксі працює у військовому режимі.

– Зараз заїдемо на Беляєва, заберемо ще одного – і до військкомату, – повідомив капітан, і ми поїхали.

На Беляєва до нас підсів чоловік ледь старший від мене.

– Сергій, – простягнув руку, – Будулатій. З «Кривбасліфту».

– Сергій, – сказав я, – Колесников. З «Друкмашу».

Ось так ми познайомилися. Із Сергієм ми дружитимемо аж до його смерті.

У дворі міськвійськкомату нас вишикували, браму зачинили. Ми перестали бути громадянами Радянського Союзу, натомість стали військовослужбовцями Радянської армії з усіма наслідками, котрі випливали з цього статусу.

Той, хто за згаданих часів бував у дворі Кіровоградського військкомату, напевне, на все життя запам'ятав, що там поставили лише кілька лавок. Це тому, що двір військкомату адаптували для молодих допризовників, котрим годилося звикати до строю. Користуючись тим, що нас у дворі виявилось небагато, ми присіли на вільну лавочку. Хлопці-курці затягнулися цигарками, а ми з Сергієм задивилися на небо, де промені починали розганяти пільму.

Так ми сиділи майже годину, трішки давали дрижака, бо як-не-як, відчувалася ранкова літня прохолода. Ми про щось палко заговорились, що я й не почув, аж хлопці поряд звернули увагу:

– Серього...Колесников...

Дивлюсь, аж то Володя Бугай, з яким свого часу працювали на міській станції швидкої допомоги: він водієм, а я фельдшером. Ходила про нього притча, котру придумав удатний на вигадки водій Толя Гавриленко. Яюсь у Володі, котрий саме був на виклику, захворіли діти. Його дружина зателефонувала «03» й попросила прислати педіатра й повідомити Бугаєві про хворобу дітей. Толя ж переінакшив все по-своєму і, коли Володя прибув з виклику, сказав: «Володю, дзвонила твоя Валя і попросила прислати педіатра та бугая».

Володя підійшов до мене:

– Тебе також забрили?

Я кивнув.

– Як медика? – не вгавав Володя.

– Як медика, та ще й зі стратегічної авіації, – відповів я.

Вже добре розвиднилося, розпочався робочий день, з військкомату вийшов воєнком і наказав шикуватися. Швиденько, хоч і неохоче, ми вишикувались. За зростом я став правофланговим, а Сергій – замикаючим. Пролунала команда «Праворуч! Кроком руш!», і під командою того-таки капітана Набожного ми строем рушили до облвійськкомату.

У дворі військкомату нас, мов курчат, перерахували, а потім дали команду «Вільно! Розійдись!». І ми розійшлися подвір'ям облвійськкомату, який під час весняного та осіннього призовів служив збірним пунктом зі всієї області. Рівно шістнадцять років я не бував у цьому дворі, мене призвали на строкову службу 8 травня 1968 року, і я аж до 15 травня очікував набору в свою команду, тож двір військкомату вивчив до дрібниць. Упродовж цього часу тут чимало змінилося: подвір'я заасфальтували, триярусні нари зробили одноярусними.

О другій дня розпочалося засідання мандатної комісії, і нам одразу повідомили, що відбирають лише водіїв і механізаторів. Медики й дозиметристи залишаються в місті до особливого призову. Тож Володя Бугай підійшов до мене і сказав: «Я на тебе в Білій Церкві чекатиму». Він ще не знав, що на нашому призові сьогодні поставили крапку.

Я вийшов з-за брами військкомату й вирушив до батьків, котрі жили на вулиці Пацаєва. Там я розповів мамі з батьком про перипетії дня, а затим пішов додому. Піднявся ліфтом на свій поверх і бачу, що біля дверей моєї квартири ходить якийсь хлопець: шукає, куди б прилаштувати папірець, що його тримав у руках.

– Що ви тут робите? – запитав я.

– Та я з військкомату, повістку приніс, – сказав хлопець. – Ви Колесников?

– Так, – відповів я, і хлопець під розписку вручив мені повістку, в якій було зазначено, що 10 червня о 19-00 я маю прибути у військкомат для відправлення на збори.

– На Чорнобиль? – спитав я.

– Ні, – відповів хлопець, – казали, що на Федорівку.

Ми попрощалися, і я пішов спати, адже дуже стомився за день.

Дні перед призовом

Наступного дня я пішов на роботу, показав повістку, в якій повідомлялося, що я цілий день провів у військкоматі. Я розповів про те, що мені вручили вчора біля дверей квартири.

– Заберуть тебе, хлопче, – резюмував Володя Воскобійник, заступник голови профкому ВО «Друкмаш», якому я, «підсніжник», підпорядковувався.

Я лише кивнув.

Виходило, що наступного дня я мав з речами прибути до військкомату. А ще наавтра я мав прийти на засідання літературної студії «Сівач», котру

вів Валерій Гончаренко. Перед цим зайшов до перукарні і постригся наголо (під час першого відвідування військкомату нам порадили зробити так, бо радіонукліди можуть осідати на волоссі). Тож підстриженим під «нуль» я з'явився на літстудії. Заняття проходило в залі засідань «Кіровоградської правди».

Швиденько прочитали свої творіння, я якусь пародію. Потім я встав, показав усім повістку і сказав: «О 19-тій мені треба бути на території міськвійськкомату».

Валерій Гончаренко піднявся і мовив: «Що ж, побажаймо Сергію щасливої дороги!». Усі заплодували, а Тоня Корінь підійшла дещо екстравагантнo, поцілувала в щоку й перехрестила.

На знайомому дворі військкомату вже почали збиратися хлопці. Через деякий час підійшов і Серьожа Будулатій. Раптом почулося: «А медики є?» – «Є», – відповів я.

До нас наблизився невисокий чоловік в товстих окулярах.

– Ти медик? – запитав він. Я відповів ствердно.

– Я також, – сказав чоловік. – Льова Кушнін. Також працював фельдшером, потім закінчив юридичний, працюю юристом в райагропромі.

– А я закінчив після медучилища філософський, працюю на «Друкмаші».

Щойно встигли познайомитись, як пролунала команда шикуватися.

За деякий час опісля перевірки нас строем повели до облвійськкомату, розташованому на цій же вулиці. І хоча ми крокували строем, через внутрішню напругу рухалися якимось пригнічено, хіба хтось кидав якусь репліку, тоді трохи веселилися. Прийшли досить швидко – усього якісь два квартали.

Наш супроводжувач швиденько передав нас підполковнику з облвійськкомату (як я згодом дізнався, його прізвище було Меткий) і попрощався з нами:

– Щасливої дороги, хлопці, – і пішов.

Ми залишилися на збірному пункті облвійськкомату, на тому самому, де рівно вісімнадцять років тому я кілька днів провів, очікуючи формування команди допризовників.

На відміну від тих часів, нари стали одноярусними, тож годі було боятися падіння з них. Усі хлопці були тверезими, лише від Льови несло міцним запахом спиртного.

– Із хлопцями вдарили по чарці, все одно доля до нас не прихильна, – сказав він. – Та я піду зараз додому, а вранці прийду.

І справді він за деякий час повернувся і сказав, що його відпустили до ранку. Потім якось непомітно зник.

Ми з Сергієм перекусили та й завалилися спати, хоча з незвички називати це сном було смішно: жорсткі дошки добряче тисли в боки, тож ми час від часу прокидалися. На ранок ми почувалися вареними. Ранок настав несподівано швидко, ніби пожартував. Сергій сказав: «Не встигли тричі перевернутись, як час прокидатися».

Ранком прибула група з Новоукраїнки, серед її учасників я зустрів Каро Грушевенка, дещо старшого від мене чоловіка, з яким я навчався в медучилищі. В армії Каро потрапив на Кубу під час Карибської кризи. Там його тяжко поранили.

Він був трохи напружений і мовчазний, хоча я знав його як веселуна та заводія компанії. З'явився і Льова з дещо пом'ятим виглядом – було ясно, що всю ніч він чаркувався.

А за кілька хвилин нас викликали на мандатну комісію. Засідання минуло швидко, опісля пролунала команда розташуватися у двох автобусах «Ікарус», які й відвезли нас на аеродром «Канатово». Вже виходячи з автобуса, я пізнав у водієві нашого друкмашівського водія і попрохав його повідомити керівників профкому об'єднання, що мене забрали до Чорнобиля.

Він обіцяв це зробити. Усі 69 осіб швиденько підійшли до двох «АН-12» і зайняли в них свої місця. Уже за мить літаки злетіли в повітря, тримаючи курс на Білу Церкву.

У літаку

«АН-12» виявився стареньким, не в одних бувальцях побував. Про це свідчили обдерті лавки вздовж обох бортів літака. Над нашими головами був протягнутий страховочний трос. За нього десантники чіпляли карабіном фал, який з протилежного боку кріпився до витяжного кільця основного парашута – це для примусового відкриття парашута. У кінці салону на цьому тросі висіло два-три десятки фалів.

По одному ми вийшли з автобуса. Так само по одному сіли на лавки. Я з друзями розташувався найближче до кабіни пілотів, адже служив у авіації і знав, що тут менше трясє. В якості пасажира мені випало політати майже на всіх марках військово-транспортних «Анів» та «Ілів». Навіть на «Лі-2» – радянському варіанті американського «Дугласа», надійному помічникові радянських партизанів – довелося політати. І це через 25 років по війні. Я зрозумів, наскільки важкою була доля десантників, котрих засиляли до ворожого тилу. Там, у суцільному гулі дугласівських двигунів, можна було перемовлятися хіба мовою міміки. Порівняно з «Дугласом» (незважаючи на те, що цей літак створили на наших заводах, його називали іменем американського колеги), «АН-12» був комфортним літаком. Але, звичайно, не для тих, хто не служив в авіації. Мушу сказати, що деякі хлопці блідли, мов крейда. Одному стало погано біля літака, і нам довелося попочекати, доки його нудило наприкінці канатовського поля. Хто зна: чи людина так перехвилювалась, чи, можливо, юнакові справді стало зле, але коли хлопця завели в літак, він знайшов старенький матрац, ліг на нього й лежав до посадки в Білій Церкві. Нарешті салон закрили, бортмеханік пройшов повз нас, подивився на кожного і сів на самому початку літака. Біля нього сів і наш супровідник до Білої Церкви – працівник військкомату капітан Набожний, а також іще один офіцер, імені якого я не знаю. Літак швидко розігнався і набрав висоту. Льова Кушнін після нічної гулянки міцно спав у куточку, ледь-ледь посапуючи, а ось у світловодських хлопців чи-то від

випитого, чи-то від висоти почалися напади висотної хвороби, і деяких знудило. Поміж цими хлопцями ходив хлопчина Серьожа Глушко і допомагав, як міг, надаючи кому відро, кому паперові пакети. Літак трохи знизив висоту, і одразу стало легше дихати. Бортмеханік повідомив, що певний час при вильоті з Канатовського аеродрому треба було набирати більшу висоту, потім можна знижуватися. Я дивився в ілюмінатор на зелені квадратики полів, був напрочуд тихим.

Просто не знав, що на нас очікує...

Біла Церква. Гайок

Через сорок хвилин літаки приземлилися на аеродромі військової частини в Білій Церкві. Біля командного пункту на нас чекали кілька критих брезентом «Уралів». Коротка команда, і ми всі розташувалися під брезентовою нішею автомобіля. Припікало, і під брезентом неможливо було дихати. Полегшення відчули, коли автомобілі рушили з місця, тоді легенький бриз завівався під брезент автомобіля. Але поїздка дуже швидко закінчилася – ми в'їхали на територію військової частини і зупинилися біля штабу. За командою супроводжувачого офіцера спішилися, а офіцер зайшов до штабу. Через кілька хвилин він вийшов, підізвав до себе Каро Грушевенка і ще вісьмох хлопців. Про щось поговорили, і Каро підійшов до мене.

– Ну що ж, бажаю удачі, мене не беруть: вік понад 45 років, – явно невдоволено сказав Каро.

Нам дали команду строем рухатись до крайнього складу.

Двері складу були зачинені, і супроводжувачий, подавши команду «Вільно», пішов шукати завскладом, а нам дозволив розсістися на травичці. Було парко, на небі ні хмаринки (ми ще не знали, що над усією Київщиною спеціально розганяли дощові хмари, у першу чергу над великими містами, над проммайданчиком ЧАЕС, Прип'яттю та Чорнобилем). Але тоді ми цього не знали, як не знали усіх тих таємниць, що їх у собі крила ця аварія.

Чекати завскладом довелося довгенько, нарешті він, невисокий і кругленький – типовий радянський прапорщик, – підійшов у супроводі нашого офіцера і, немов виправдовуючись, сказав:

– Оце пішов перекусити.

(Хоча від нього міцненько пахло алкоголем).

Діловито перебираючи ключі, він відчинив склад, і нас почали викликати по четверо за алфавітним списком. Моє прізвище було у третій зміні разом з Льовою Кушніним. Перед тим, як зайти, я побачив, що Серьожа Будулатій уже переодягся, я його майже не впізнав. Отримавши свій набір спеціальної форми, але ще не пришивши свої сержантські лички, я звернувся до прапорщика:

– І в що це ви мене одягли? – будучи 192 см на зріст і вагою майже сто кілограмів, я отримав форму 52 розміру 3 зросту.

– Бери, що дають, – відповів мені прапорщик, – у нас все на один стандарт, середньостатистичне, в частині переодягнуть.

Лихословлячи, я взявся пришивати лички. Льова Кушнін вирішив схитрувати, взяв зірочки прапорщика, прикріпив їх до погонів. У мене спитав:

– Ти надстрокову служив?

– Служив, – відповідаю.

– Тобі поставили у військовому квитку: «категорія призову – прапорщики»?

– Так, – знову погодився я.

– Тож ти маєш право на присвоєння цього звання при призові на збори. Запевняю тебе як юрист, – відповів Льова і одяг форму.

Я ж пришив свої лички, але, мушу сказати, що ніхто Льові не зробив зауваження через нове звання.

Я переодягся і в цій непідігнаній формі скидався, радше, на городне опудало, ніж на воїна Радянської Армії. Чомусь згадалося, як за шістнадцять років до цього моменту готувався до демобілізації, десь за півроку починали

вшивати форму, готувати вставки в погони, значки. Тож коли з'являлися в такому вигляді у військкоматі, то були схожі на військових, зараз же нагадували незрозумілу орду. Головний убір мав дещо смішну назву «підорка».

Пришивши погони, вдягнувшись, я швиденько склав свою цивільну одіж, віддав її на зберігання прапорщику. Зайшов до магазину військторгу, в кишені мав трішки грошей. Оглянувши вітрину, побачив полуниці за ціною 1 карбованець за кілограм. Це була смішна ціна, адже в Кіровограді полуниці коштували по 5 карбованців за кілограм. Купив кілограм, помив, почав їсти, аж тут підійшов Льова Кушнін і став на мене кричати:

– Ти що робиш? Невже не читаєш газет? Забороняють вживати фрукти та овочі, адже на них радіація!

Я відповів: «Але ж продають!». І таки доїв ці ягоди. До речі, вони допомогли мені протриматися до обіду, адже востаннє їв ще вчора ввечері, на збірному пункті облвійськкомату.

Годинник показував пів на дванадцятю, обід за розпорядком мав початися о пів на другу. Хоч я й не курих, а проте зазирнув до курилки, щоб послухати розмови солдатів цієї частини.

– Вас повезуть о п'ятій вечора, – сказав один солдат. – Завжди о такій годині відправляються, щоб спека спала.

А таки добряче припікало, на небі – ані хмаринки. Наша доблесна авіація їх усі розігнала. Боялися, що дощові потоки знесуть радіонукліди по чистих краях. Нарешті пролунала команда: «На обід!».

Уперше за п'ятнадцять років я став у солдатський стрій. Меню в їдальні за ці роки не змінилося: суп гороховий, перлова каша з гуляшем, компот і три шматочки хліба.

Пообідавши, знову зайшли в «курилку» – була команда чекати. До нас приєднався Серьожа Будулатій, який знайшов солдатське ательє і вшив по своїй фігурі форму – у ній він мав досить ефектний вигляд. Мені ж треба було повністю перешивати форму, яка висіла на мені, мов на опудалі. Та

нічого не вдієш: це була форма закликаною на збори, або, по-народному, «партизана». До курилки зайшли солдати місцевої частини, від них ми дізналися, що щодня кілька автомобілів від'їжджають у напрямку чорнобильської зони і щодня там приземляється кілька літаків. А ще місцеві розповіли, що неподалік частини розташований мікрорайон Гайок, а за ним – усвітньо відомий дендропарк «Олександрія». Але нам було не до місцевих красот, серце краялось від невідомості: як воно там, що чекає на нас.

На Чорнобиль!

О пів на п'яту пролунала команда «По машинах!», і ми швидко завантажились у три «Урали». Машини виїхали за ворота частини і потихеньку рушили в напрямку окружної білоцерківської дороги. Ці визначення ми робили на підставі дорожніх знаків. Біла Церква нагадувала прифронтове місто – більшість вікон були затягнуті поліетиленовою плівкою, вулиці міста порожні, на перехрестях зрідка з'являлися регулювальники з прив'язаними до ший масками. Машини виїхали на окружну дорогу і повернули не в напрямку Києва, а до Фастова – ми зрозуміли, що Київ об'їдемо. На окружній колона набрала швидкості і Фастів, Макарів, Сукачі, Іванків проїхали досить швидко, десь за 2,5 години. Машини зупинились біля села Оране, де з нашої групи зійшло дванадцять осіб.

– В 25-у бригаду, – сказав супроводжуючий, звелівши нам не злазити з машин. Однак ми не послухалися й злізли, щоб трохи розім'ятися після тривалої дороги. Супроводжуючий з'явився хвилин за 10.

І знову дорога, котра закінчилась хвилин через 15. Ми зупинилися перед КПП, оточеним парканом із двома рядами колючого дроту. Всім наказали спішитись з речами, тобто з виданим у Білій Церкві речовим мішком. Біля КПП стояв прапорщик і покурював цигарку. Старший підійшов до нього, щось сказав йому, передав папку з нашими документами, повернувся до нас і, прощаючись, сказав:

– Ну ось, хлопці, ви тепер у розпорядженні товариша прапорщика.
Потім сів у головну машину, і колона рушила назад на Білу Церкву.

Прапорщик, докуривши цигарку, сказав:

– Я зараз називатиму ваші прізвища, проходитемете через КПП і станете біля автомобілів.

Нарешті назвали і моє прізвище, я пройшов через КПП, потім повз яму з тирсою. Таку я дитиною бачив у рідному селі Кам'яний Брід під час оголошуваних епідемій ящуру. Але там заливали розчином формаліну, а тут чимось з надто неприємним запахом, причому тирса в ямі була мокрою попри спеку – видно, що яму час від часу поливали. Я швидко минув яму, за нею був ще один КПП, а вже далі побачив колону із трьох машин. Біля них стояли троє водіїв, таких самих «партизанів».

– Поїдемо в 442-ий донецький полк, – сказав один з них і запросив мене до кабіни, мовляв, веселіше буде їхати. Незабаром усі пройшли обидва КПП, ми вишикувалися біля машин, швиденько перерахувалися і розсілися по місцях. Я зайняв зручне місце в кабіні, запросив іще Серьожу Будулатія. Кабіна «Уралу», як відомо, тримісна.

Водій виявився балакуном. Він зізнався, що привозить новобранців із внутрішньозонального КПП упродовж уже двох місяців.

– Це автомобілі зони, ми привозимо «ліквідаторів» з 25-ої бригади, новобранців возимо в 442-ий полк. Звідси лише один шлях назад – 25 рентгенів. Набрал їх і чекай на заміну. Я вже набрав їх, і ось чекаю на заміну, на станцію вже не їжджу, натомість вас, новобранців, вожу. І до біса людей сюди потрапляє. Учора он львівських хлопців у Корогод возив, сьогодні вас у Рудню Іллінецьку.

Дуже швидко стемніло. Раптом водій, вказуючи на дві невеликі червоні цятки, запитав:

– А що це таке?

– Мабуть, вогні ЧАЕС, – невпевнено припустив я.

– Та ні, – заперечив водій. – До ЧАЕС ще далеко, та й не видно її звідси. Ось під'їдемо, побачите. – І тихо засміявся.

А ті цятки все росли, і невдовзі ми побачили, що цятки – це два великих яйця у пам'ятника бику, які хтось пофарбував флюоресцентною фарбою. Здаля ця фарба виглядала якоюсь химерою.

– Тут люди не втрачають почуття гумору, – сказав водій, – і це тільки одна з витівок наших дотепників.

Я запам'ятав, що цей пам'ятник стояв на в'їзді до села Черевач, а через деякий час ми в'їхали до військової частини, де на вказівнику було написано «Господарство Булавіна». Наближалася дванадцята година ночі, нас зустрів черговий по частині. Швидко перерахувались, і черговий сказав:

– Ідіть он до тієї палатки, там переночуєте, а завтра розберемось.

Ми зайшли до палатки, там виявили звичайні армійські двоярусні ліжка. Сергій Будулатій, щойно скинувши речового мішка, схопився за верхню частину бильця ліжка, виконав «стойку» на одній руці.

– Спортсмен, – вихопилось у мене.

– Майстер спорту, чемпіон Союзного «Динамо», – скромно відповів Сергій.

Ми розібрали матраци і подушки і розстелили їх, постільної білизни не було. Сергій ліг на верхнє ліжко, я на нижнє. Було вже близько другої ночі, тож зморені за дві доби, ми швидко поснули.

Прокинулись уранці від давно забутої команди «Підйом!». Швиденько вибігли, умились під довжелезним умивальником, фактично жолобом метрів зо 15 довжиною з оцинкованої сталі з сосками щосорок сантиметрів. Розраховано було на те, щоб помилися щонайбільше бійців – давнє і талановито придумане армійське «ноу-хау».

Перший день

Після помивки нам наказали триматися один одного, бо нам належало пройти ще одну мандатну комісію. Одразу після сніданку нас викликали до одинокої невеликої палатки, табличка над якою повідомляла, що це особливий відділ частини.

Я увійшов до палатки. За столом сидів молодий капітан років тридцяти. Він запросив мене сісти на табуретку і почав розпитувати. Спочатку поцікавився паспортними даними, а потім тим, де служив, ким тощо. Потім глянув на моє посвідчення громадського кореспондента «Молодого комунара». Підсунув мені надрукований аркуш розписки, в якому було зазначено, чого я не мав права робити. Згідно з документом, я мав право хіба на те, щоб дихати, та й то з дозволу. Я розповів, що прикріпився до аспірантури філософського факультету Київського університету імені Т. Г. Шевченка як пошукач, що був позбавлений партійного квитка в 1973 році при обміні партдокументів. Я підписав розписку, натомість капітан сказав мені, що суворо забороняється розповідати про те, що я побачу на проммайданчику ЧАЕС. Сергій також швидко пройшов «контрика», і ми пішли обдивитись територію полку.

Перш за все біля в'їзду в частину побачили табличку зі звичайної фанери, до якої було прибито рейку. На табличці зазначено: «Господарство Булавіна». КПП – звичайний шлагбаум, біля нього кілька щитів з наочною документацією. Раптом Сергій Будулатій голосно розсміявся, тицяючи на один зі щитів.

– Ти чого? – запитав я

– Як чого? – здивувався Сергій. – Поглянь!

На одному зі щитів у незмінній будьонівці красувався Павка Корчагін із кайлом у руках. Унизу – підпис: «Если тебе «Комсомолец» имя – имя верши делами своими».

– Ну і що? – якось мляво сказав я.

– Як що? – не вгавав Сергій, – тобі скільки років?

– Та я ж тобі казав на збірному пункті: тридцять сім, – відповів я.

– Так от, ти давно не комсомолец, адже в комсомолі – до 28 років.

Мені 45. Та й інші хлопці давно не комсомольці...

– Та перестань, – занервувався я.

– Як це перестань? – відповів Сергій. – Усе повинно бути по-чесному, завтра переговорю з замполітом як комуніст із комуністом. А втім, це така армійська категорія: рот відкрив – робочий день почався, рот закрит – закінчився.

– Як хочеш, – сказав я, і ми вирушили оглядати територію полку.

Ми стояли на центральній алеї, яка ділила табір на дві частини. Справа була житлова зона з багатомісних палаток, нижче якої розташувався такий потрібний для кожної військової частини стройовий плац. Ліворуч – технічна зона, що включала в себе автопарк, ремзону. Прямо ж алея упиралась в саморобний умивальник – довжелезний жолоб із сосками з обох боків штук на 100 – одразу ціла рота могла помитися. Поруч – душева, зроблена з цистерни, до котрої приварили кілька розсіювачів. Одразу могли митися кілька осіб, адже в армії за будь-яких умов була чистота і якісне харчування, надто в ситуації з атомною війною. Поруч душевої стояла водовозка, що привозила і розливала воду в душеву та умивальник. Неподалік – палатка, своєрідна «побутова», щоб можна було поголитися, підшити підкомірець.

Відступ перший: аварії на атомних станціях

Про аварію на Чорнобильській АЕС ми дізналися з коротенького напівсором'язливого повідомлення ТАРС у програмі «Время». Наступного дня воно було опубліковане за підписом Голови Ради Міністрів СРСР Миколи Рижкова в центральній пресі. Але мушу сказати, тоді воно не викликало якихось особливих емоцій: ну, аварія так аварія – хіба мало їх відбувається?

Лише в автобусах «бабське радіо» передавало «новини», але залякані протистояннями «холодної війни», поширеною при Андропові версією про нейтронну бомбу, мало хто був наляканий цією аварією, сильніше жажала перспектива війни з США. І лише коли газетні повідомлення набули вигляду військових зведень, більшість стали задумуватись над наслідками цієї аварії. Дехто скрушно хитав головою і говорив, що застрянемо надовго. Я ж до кінця вірив Горбачову, вірив репортажам Олександра Круглова з програми «Время» (ця людина виявилася неймовірним циніком – забираючи матеріали в українських журналістів, жодного разу не побувавши в зоні аварії, він видавав їх як свої матеріали, при цьому відверто брешучи, що ситуація на Чорнобильській АЕС майже така, як десь на далекому атлантичному курорті). І лише через роки я усвідомив, що тодішні скептики мали рацію, за свою віру в Горбачова я заплатив велику ціну – втратив здоров'я і став інвалідом. Та тоді не хотілося вірити в погане: у душі панувала ейфорія, що ось переможемо «мирний» атом, а далі все стане на круги своя. Ні, скептики нічого не знали про аварії на атомних об'єктах, просто спрацьовував синдром людської зневіри. І лише через роки я зрозумів всю суть Чорнобиля, коли дізнався, що за всю історію освоєння атомної енергії було безліч аварій на атомних об'єктах. Про аварії, що траплялися на Заході, в СРСР повідомляли, ніби підкреслюючи, що в країні розвинутого соціалізму все краще, ніж у країнах «загниваючого» капіталізму. А у нас все замовчували. Навіть Чорнобиль пробували замовчати, і хто його зна, можливо, це вдалося б, якби не звичайний дозиметрист зі Швеції, який просто звернув увагу на неспокійну поведінку його дозиметрів; якби не американський супутник, терміново перенацілений на територію колишнього СРСР, який, скануючи територію, знайшов джерело підвищеної радіоактивності в районі Чорнобиля... До всього, вплинула і політика гласності, про яку повідомив Горбачов, – тож подальше замовчування стало неможливим. А тому наводжу дані про всі катастрофи на ядерних об'єктах в СРСР та США.

Отже, спершу США:

1951 рік – у результаті перегріву матеріалу, що розщеплювався, допустима температура зросла, відбулося забруднення повітря радіоактивними газами;

1959 рік – розплавилась частина паливних елементів через порушення в системі охолодження реактора в штаті Каліфорнія;

3 січня 1961 року – вибух пари на експериментальному реакторі Айдахо-Фолс в штаті Айдахо, загинуло троє людей;

5 жовтня 1966 року – частковий розплав активної зони на реакторі «Енріко Фермі» неподалік Детройта;

19 листопада 1971 року – майже 200 000 літрів радіоактивної води вилилось в річку Міссісіпі в результаті аварії на радіоактивному відстійнику в штаті Міннесота;

28 березня 1979 року – розплав активної зони через втрату охолодження реактора на АЕС Трім-айл Айленд, вихід радіоактивних газів в атмосферу, забруднення рідкими радіоактивними водами ріки Сукуахана, евакуація населення з зони біди;

7 серпня 1979 року – близько 1000 осіб отримали дозу опромінення, що в шість разів перевищувала норму. В результаті викиду високозбагаченого урану з заводу виробництва ядерного палива біля міста Ервінг, штат Теннесі;

25 січня 1982 року в результаті розриву труби парогенератора на реакторі Джина поблизу Рочестера відбувся викид радіоактивної пари в атмосферу;

30 січня 1982 року надзвичайний стан введено на електростанції поблизу міста Онтаріо (штат Нью-Йорк). У зв'язку з порушеннями в системі охолодження відбувся викид радіоактивних елементів в атмосферу;

28 лютого 1985 року – некерований синтез на АЕС Самер-Плант;

19 травня 1985 року – на АЕС Індіан-Пойнт-2 поблизу Нью-Йорка відбувся витік великої кількості радіоактивної води;

1986 рік – вибух резервуару з радіоактивним газом на заводі зі збагачення урану в Уеббер Фолс. Одна людина загинула, восьмеро поранено.

У СРСР:

Вересень 1957 року – аварія на реакторі поблизу Челябінська. Витік відходів палива з сильним викидом радіоактивності на великій території. Людей евакуювали;

7 травня 1966 року – аварія на киплячому реакторі поблизу міста Мелекесс (Димитровоград). Переопромінились дозиметрист та начальник зміни АЕС. Реактор зупинено за допомогою борної кислоти;

1964–1979 роки, упродовж 15 років сталося кілька аварій на першому блоці Білоярської АЕС, персонал зазнав переопромінення;

7 січня 1974 року – вибух на першому блоці Ленінградської АЕС, жертв нема;

6 лютого 1974 року – черговий вибух на Ленінградській АЕС, загинуло троє осіб, відбувся викид радіоактивних газів та води в зовнішнє середовище;

Жовтень 1975 року – часткова руйнація першого блоку Ленінградської АЕС. Реактор було зупинено, продуто рідким азотом, надзвичайно високі викиди радіонуклідів забруднили атмосферу;

1977 рік. Аварія паливних зборок активної зони на Білоярській АЕС. Переопромінення персоналу. Ремонт тривав рік;

31 грудня 1978 року згорів 2-ий блок Білоярської АЕС. Переопромінення зазнало восьмеро осіб;

Вересень 1982 року – руйнація центральної паливної зборки на першому блоці Чорнобильської АЕС через помилки персоналу, працівники зазнали опромінення;

Жовтень 1982 року – вибух генератора на першому блоці Вірменської АЕС, блок врятовано оперативною групою з Кольської АЕС;

27 червня 1985 року – аварія на першому блоці Балаковської АЕС вирвала запобіжний клапан на блоці, трьохсотградусна пара потрапила в приміщення, де працювали люди. Заживо зварились чотирнадцятеро осіб.

Усі ці дані свідчать про те, що аварії в СРСР відбувалися й раніше, але вони, так би мовити, були локальні, тому їх можна було замовчати. Аварію в

Чорнобилі замовчати не вдалось, та і наслідки згаданих аварій були не рівня Чорнобильській. І ще таке: в ліквідації аварій у США не брав участі жоден військовослужбовець. У Радянському Союзі ліквідація аварій виявилася справою армії. Це чітко і назавжди треба знати, як і те, що армія забезпечувала вивіз урожаю на елеватори, будівництво та інше.

Розподіл по ротах

Нарешті через гучномовець оголосили про шиккування. Ми з Сергієм підійшли до плацу. Там вже стояли хлопці з медроти, вони щось жваво обговорювали.

– Та ось! Новина, – почав один, – повідомили, що з нашої медроти заберуть кілька осіб. Також виявляють, у кого є права, бракує водіїв.

Раптом пролунала команда:

– Шикуйсь!

Ми швиденько стали в стрій.

– Рівняйсь! Струнко! Рівняння праворуч! – і начальник штабу полку направився з рапортом до заступника командира полку з політчастини підполковника Олександра Половнєва. Але той махнув рукою, мовляв, не треба. Скомандував: «Вільно!».

– Командир полку полковник Булавін зараз на засіданні опергрупи, а мені доручено ознайомити нове поповнення з історією нашої частини й розповісти про те, як поводитися на станції, зі спецодягом.

Підполковник розповів, що довкола небезпечно, а тому слід завжди триматись гурту, показав зразки форми, в якій нам доведеться працювати. Увесь стрій, попри команду «Вільно», був зосереджений – лякала невідомість. Розуміючи це й показавши на бійцеві зразок форми, де все було закрито, замполіт раптом сказав:

– Для тих, хто працюватиме на станції, показую особливий орієнтир, – і він зняв свого картуза-«підорку». Пролунав оглушливий регіт: з-під

головного убору сягла велетенська лисина і аж виблискувала на сонці. А розреготалися тому, що всі розуміли: закритого спеціальними захисними заходами цього «орієнтиру» ніхто не бачитиме. Але цей психологічний хід одразу вніс розрядку – напруга від невідомості зникла, ми, новачки, добре зрозуміли таку витівку уже досвідчених ліквідаторів, яких ми мали замінити.

Потім замполіт сказав:

– Сьогодні починається заміна, ви змінюєте тих ліквідаторів, котрі набрали 25 рентгенів і їдуть додому. І запам'ятайте: шлях звідси один – 25 бер.

– А коли ми поїдемо додому? – перепитав хтось.

– Я ж сказав, наберете 25 бер, поїдете додому, – відповів Половнєв. І тут раптом звернув увагу на моє обмундирування.

– Старшина, – вигукнув Половнєв, – а що це за оперетковий вигляд у сержанта? Невже не можна підібрати обмундирування по зросту?

Захеканий прапорщик сказав:

– На складах нічого нема, щойно з'явиться – переодягнемо.

Оскільки сонце пекло немилосердно, ми швидко розійшлися. Пішли до палатки, але і в ній нічим було дихати, тож ми вирушили в лісок поряд. Там трохи полегшало. Мушу сказати, що температура вдень на відкритій місцині сягала понад 50 градусів. У палатці була страшенна духота, тому на день піднімали пологи палатки, і невеличкий протяг робив перебування в палатці стерпнішим.

Армія є армія – лежати або спати в денний час мали право лише вільні зміни наряду, всі інші повинні були відпочивати: або за іграми, або за написанням листів. Ми з Сергієм черкнули по кілька листів додому, потім подивилися, як хлопці грають в доміно. Затим піднялись і пішли до палатки, в якій розташувалися штаб і польова пошта.

Біля штабу нас зустрів посильний.

– О, Будулатій! А я до вас. Терміново зайдіть до начальника штабу. Сергій відхилив клапан палатки, назустріч вийшов начальник:

– Старшина Будулатій, здайте постіль, отримайте продуктивний атестат. Ви поступаєте в розпорядження начальника штабу опергрупи в місто Чорнобиль, від'їзд за годину з командиром полку.

– Слухаюся! – сказав Сергій і вирушив до палатки збирати речі. Я пішов за ним.

Але мене чекав виклик до медпункту – попросили трохи почергувати. Тож із Сергієм ми почоломкались і побажали один одному удачі. Я пішов до медпункту, а Сергій поїхав до Чорнобиля. Зустрілись ми вже в Кіровограді майже через рік, я ледве впізнав його у цивільному.

Відступ другий: Чорнобильська АЕС. Історія створення

Кінець 1960-х – початок 1970-х років минулого століття ознаменувався бурхливим розвитком промисловості. У співпраці з Італією збудували знаменитий Волзький автозавод, знайшли багатющі залежі нафти і газу на півночі Сибіру, будували протяжні нафто- і газопроводи. Бурхливо розвивалась економіка України і, зокрема, Києва. У зв'язку з цим розпочато будівництво двох теплових станцій під Києвом (сучасна Трипільська ДРЕС), розпочались проектувальні роботи на Троєщині, які тут-таки припинилися: вирішили будувати подібну теплову в районі Димера–Вишгорода, але й там перестали проектувати. Після зустрічі перших секретарів України Петра Шелеста та Білорусії Петра Машерова було вирішено використати намівні ґрунти в районі старовинного українського містечка Чорнобиль обіч ріки Прип'ять. Розпочалося будівництво теплової станції, але після виступу в Кремлі Президента АН СРСР академіка Александрова, котрий заявив, що атомна енергетика в СРСР безпечна, було вирішено перепрофілювати Чорнобильську теплоелектростанцію на атомну. Перед тим як будувати станцію, обстежили 16 майданчиків у Київській, Вінницькій, Житомирській областях. Обрали майданчик біля села Копачі поблизу залізничної станції

Янів на залізничній колії Чернігів – Овруч. Землі, на яких будували станцію, визнали малопродуктивними.

Також вивчили водозабезпечення, транспорт і санітарно-захисну зону. Цей майданчик рекомендувала Державна комісія, узгодивши його з Київським обкомом КПУ, Київським облвиконкомом, Міністерством енергетики і електрифікації УРСР та іншими організаціями. 10 січня 1967 року колегія Держплану УРСР затвердила розміщення станції біля села Копачі і назвала її Чорнобильською АЕС. 2 лютого 1967 року рішення колегії було затверджено Спільною постановою ЦК КПРС та Ради Міністрів СРСР про створення Чорнобильської АЕС.

Три роки тривали проектувальні роботи, у травні 1970 року ударними темпами розпочалось будівництво, а вже у вересні 1971 року запустили перший енергоблок нової станції. Паралельно з будівництвом за 2 км від станції будувалось місто енергетиків, котре отримало ліричну назву Прип'ять...

Варто сказати, що реактор на Чорнобильській АЕС був безоболонковий, тобто без металічної обшивки, лише бетонна так звана «каструля», в яку закладали труби з водою та паливні стрижні, а весь простір заклали графітовими цеглинами. Мабуть, така конструкція реактора і призвела до серйозних забруднень.

Через день на ЧАЕС

...Але почергувати мені так і не довелось, адже прийшов мій колега, передав мені обов'язки по заміні і сказав, що він почергує, а мені треба йти на плац, де вже шикувалися новоприбулі. На шикуванні нам повідомили, що на 14 червня призначено виїзд на станцію тим, хто не мав достатньої кількості бер, зокрема і колегам із медроти, куди потрапив і я. Шикування тривало недовго – спека, у роті пересихало. Швиденько дали відбій, і ми поспішили до наметів, де стояли ящики з мінеральною водою «Оболонська». Наші гострослови придумали про неї: «Оболонская вода, нет ни пользы, ни вреда». Благо, ніхто не рахував випитої води, котра, щоправда, не освіжала,

хіба не давала пересихати слизовій оболонці рота. За день ми часом випивали до 5 півлітрових пляшок (пити воду із цистерн заборонялось, очевидно, побоювались кишкових розладів). А випита вода випаровувалась через обмундирування перетворюючись на соляні розводи. Залишався день до першого візиту на станцію, тобто через день, 14 червня, ми мали прибути на майданчик ЧАЕС. Ми зверталися до хлопців, які пакували речі і від'їздили додому. Хлопці відповідали якось неохоче, говорили, що, мовляв, самі побачите. Дехто радив не брати з собою протигази, видані нам у Білій Церкві. Краще, казали вони, беріть марлеві «пелюстки», в них легше дихати, а протигази нагріваючись, прилипають до обличчя і виривають цілі кущі бороди та вусів, викликаючи свербіж і навіть біль обличчя. Але все ж хлопці поділились неоціненним досвідом. Дні були напружені, в палатці не сиділось. Спека стояла така, що здавалося, ми потрапили в Дантове пекло. Послухати гарні новини, новий анекдот чи бувальщину можна тільки в курилці. Куриш ти, чи ні, але в армії так повелося.

Я вирушив до курилки, можна було б зайти у лісок, але він не продувався хоча б легеньким вітерцем, тож краще було йти в курилку. Накрита зверху брезентом, вона захищала від прямих сонячних променів, адже хмари увесь час розсіювали спеціальними речовинами з вертольотів, а тому розпечене сонце просто знищувало все довкола. Було відчуття, що ми перебуваємо в топці гігантського котла, а вітерцю, який би міг хоч трохи освіжити, не було. Навіть у лісі поруч із наметами сидіти неможливо, повітря при землі геть не рухалось, крони сосон навіть не хитались. Словом, якщо пекло існувало, то воно виникло саме на місці дислокації в/ч 73413.

Увечері спека дещо спадала, але знову висидіти було неможливо. Вечорами невідомо звідки з'являлись добре вгодовані комарі, які так немилосердно жалили, що тіло вкривалось не укусами, а велетенськими пухирями. Деякі бійці ходили геть перемазані зеленкою, неначе при вітрянці, бо, окрім зеленки, не було ніяких засобів, та і жодні хімічні речовини не могли знищити оці хмари комарів. У курилці було набагато легше

перебувати, хоч який-не-який, а протяг. Оскільки ми ще були поза штатом, а на посади мали заступити наступного дня після обіду, то увесь час аж до вечері ми проводили в курилці.

Наступного дня ми, кіровоградці, опісля сніданку знову зібрались у курилці. Говорили про те, про се, аж раптом до курилки зайшов високий чорнявий офіцер у формі підполковника. Ми всі випросталися по команді «Струнко», але офіцер махнув рукою, мовляв, «Вільно», підійшов до кожного з нас, потис руку і спитав кожного:

– Звідкіля, мужики?

– З Кіровограда, – хором відповіли ми, бо в курилці саме зібрались усі кіровоградці.

– З Кіровограда? – перепитав підполковник. – А я в Кіровограді під час будівництва бібліотеки підривав авіабомбу.

– Пам'ятаю, – вирвалось у мене, – писали в газетах, що це була ювелірна робота.

– Так, – сказав офіцер, – довелося підривати прямо на місці знахідки, накривати деревом, бетонними плитами, засипати землею, бо перевозити її вкрай небезпечно, вона була на бойовому зводі вагою з тонну. Якби ми взяли її перевозити, вона рвонула б і знесла б щонайменше два квартали міста.

– А як ваше прізвище? – спитав я. В газетах писали, що це зробив капітан з російським прізвищем.

– Прізвище моє Аксельрод Григорій Леонідович, я призначений начальником штабу вашого полку, а моє прізвище не можна було вказувати через п'яту графу, я – єврей.

Офіцер піднявся, поправив форму:

– Що ж, мужики, разом ліквідуватимемо біду.

Слід сказати, що офіцери в частині ставилися до нас без офіцерського пафосу, по-людяному, а ми, рядові і сержанти, відповідали їм довірою.

Перший виїзд

Уранці нас підняли о пів на шосту. Швиденько звершили ранковий моціон, одяглися.

Поспішали виїхати раніше, доки ще не припікало, тож одразу зайшли до їдальні. По поверненню з проммайданчика їсти не дуже хотілося, тож отримавши по порції гуляшу з макаронами, шматочок масла і чашку чаю, сіли за стіл. На двох видали ще й по баночці морської капусти. Довелося її жувати, в роті було відчуття, наче випили по склянці йоду, адже морська капуста багата на цей мінерал.

Опісля сніданку знову шикування, через плече – протигаз. Старшини рот пройшли між рядами, роздали кожному по пляшці мінеральної води «Оболонська» та марлевому респіратору-«пелюстці», так званій чашці Петрянова–Соколова. За командою «По машинах» ми позаймали місця у кузовах «Уралів». Мені випала «честь» стати старшим правого борту – так в армії називають людину, котра сидить крайньою на лавці грузового автомобіля, пристосованого для перевезення людей.

Автомобілі вишикувались у колону, і вона рушила. Позаду залишились Рудня Іллінецька, Іллінці, Корогод, по об'їзній минули районне містечко Чорнобиль, повернули на Лельов, Копачі. Все це я впізнавав за дорожніми знаками. На околиці Копачів біля невеликого молодого соснового ліска нашу колону зупинили. Доки старший колони про щось розмовляв із начальником посту, колону обійшли кілька солдатів, одягнених в ЗЗК (загальновійськовий захисний комплект) та у протигазах. На шиї у кожного з них висів ДП-5 (дозиметр портативний-5), який в армії я бачив лише на малюнку, а ті, що нам демонстрували, були, як правило, без батарейок. Але, судячи з усього, нас вважали підготовленими, раз забрали для виконання такого важливого завдання. В руках хлопців дозиметри, потріскуючи, джизчали. Один із хлопців підійшов до мого борту і запитав:

– Звідки, хлопці?

– З Кіровограда, – відповів я

– Земляки, значить. Я з Олександрії, тут з 18 травня, скоро дембель, ще пару рентгенів до 25 – і додому. А везуть наших багато, самі військові «Урали» та автобуси з цивільними працівниками станції, – і скрушно захитав головою. Обличчя його я не бачив – воно було закрито протигазом, наші ж обличчя прикривали «пелюстки».

Я не встиг щось відповісти – колона рушила. За кілька хвилин «Урали» зупинилися біля головного входу. Немилосердно пекло сонце, перед приміщенням було насипане щось схоже на тирсу, змочене чимось. Від сонця йшли випари, усе тхнуло чимось схожим на скипидар з креозотом. Як насміх над усіма над входом красувалися велетенські літери: «Чорнобильська АЕС імені В. І. Леніна працює на комунізм». Лише десь наприкінці липня слова «працює на комунізм» демонтували – очевидно, кремлівські керівники зрозуміли, який комунізм побудовано на древній чорнобильській землі. Пролунала команда розвантажитись, витерти чоботи об оцю «тирсу» і зайти в приміщення станції.

Назустріч нам вийшов чоловік, одягнений у все біле:

– Я Сергій Привалов, працівник станції. Фельдшери тут є? Мені треба шестеро.

Шестеро з нас вийшли, решта рушили за іншим працівником станції...

Сергій наказав іти за ним, ми піднялися на поверх, пройшли у банне відділення. На полицях лежало блаженське обмундирування, поряд із ним – спідня білизна. Сергій наказав усім роздягтися і прийняти душ. Пропозицією скористалися охоче, бо тіло вже вкрилось липким потом. Тож швиденько роздягнувшись, ми прийняли душ, потім одяглися. Наділи протигазу, напнули на голову капюшон уніформи і слідом за Сергієм пішли «на позначку 36», як назвав її Привалов, а фактично – до турбінної зали. Там нас зустріли кілька осіб у такому ж білому, як і в Сергія, одязі, на обличчях у кожного були «пелюстки»...

– Хлопці, – звернувся до нас, очевидно, старший. – Ось шість апаратів, щось середнє між розпилювачем і пирососом. Ваше завдання – спочатку залити одним розчином, а потім після вас пройдуть із іншим розчином. Затим усі разом вберете розливу рідину цим апаратом, – і він показав, як перемикає режими. Працівники станції тим часом заповнювали місткості цього диво-приладу. Не знаю, що там заливали, але на етикетках на паперових мішках я прочитав, що в одному з них була щавелева кислота, в іншому перманганат калію, або марганцівка. Мені на плечі одягли прилад з марганцівкою, я мусив пройти по турбінній залі і тоненьким шаром її розбризкати, причому уся підлога повинна бути залита. Через кілька хвилин після мене мав пройти Вася Бондаренко зі щавелевою кислотою і так само розбризкати її. Те саме мали зробити і дві інші пари. Потім усі повинні були перемикнути апарати на функцію пирососа й зібрати усю рідину, а коли підлога підсохне, мав пройти дозиметрист і заміряти територію турбінного залу на бета-розпади. Слід зауважити, що жоден із нас не був спеціалістом з дезактивації, ніколи й не думали, що колись доведеться цим займатися.

Коли ми виконали поставлене завдання (працювали упродовж тридцяти хвилин), до справи взявся дозиметрист. За деякий час він повідомив, що рівень радіації через бета-розпади знизився до прийняттого рівня. Сергій знову повів нас у лазню, дорогою розповів, що для людини бета-розпади вкрай небезпечні. Миючись у лазні, я згадав, що під час навчання в Київському університеті тільки з четвертого разу зміг скласти ядерну фізику нашому землякові – професору Петру Пилиповичу Чолпану. Тут же все зрозумів за 30 хвилин роботи на аварійній атомній...

Помившись у лазні, здавши робочий одяг у спеціальний мішок, я знову вдягся у своє рідне обмундирування. Ми вийшли на те місце, звідки нас забрав Сергій на турбінний зал третього блоку. Мені здавалося, що на моє обличчя щось тисне, його трохи судомило, в роті відчувався присмак металу, злегка нудило, слина виділялась так інтенсивно, що весь час доводилося спльовувати. Я запитав у Сергія Привалова: «Що це таке?» Сергій лише

махнув рукою: «Минеться». Десь через годину ми опинилися в палатці, і від хлопців що від'їжджали, я довідався, що так організм реагує на радіацію. «Це добре, що так, – сказали хлопці, – значно гірше, якби знепритомнів і потрапив до госпіталю...».

Тим, хто повернулися з проммайданчика, дозволили відпочити. Я ліг на ліжку, почувався, наче пливу на кораблі, весь час хитався. Врешті задрімав. Снилось, що я вдома, але додивитись сон не вдалося, хтось торсав мене за плече. Я розплющив очі, наді мною стояв днювальний з медроти:

– Ротний викликає, – сказав він. Я піднявся й пішов до ротного. Той сидів у курилці, хоча сам не курил, вочевидь, ховався від спеки.

– Слухай, – сказав ротний, – завтра День медичного працівника, ти як старший фельдшер роти переговори з нашими хлопцями, треба взяти на себе обов'язки щодо перевиконання норми. Так велів парторг полку: взяти підвищені нормативи, себто, так би мовити, зустрічний план...

– Добре, – сказав я, хоча ми обидва знали, що може вийти з цього «зустрічного плану» в умовах підвищеної радіоактивності. Але розуміли, що ми як медики у свій професійний день повинні зробити щось незвичайне.

Я повернувся до палатки, переговорив із хлопцями. Усі мене зрозуміли, вирішили завтра їхати, адже кожен день «дарував» нам бери, а ці бери дозволяли надіятись на дембель при досягненні 25 бер. Проти був лише Льова Кушнін, який сказав, що з нього досить одного виїзду на станцію. Він із групою бійців будуватиме банний комплекс для генералів у Терехах.

– Своє я і на фоні наберу, – сказав Льова.

День медпрацівника

Ранок наступного дня був подібним на попередні. Такий самий ранній підйом, сніданок. Потім ранкове шиккування. Єдина різниця – усю медроту та фельдшерів і санінструкторів взводів привітали з Днем медичного працівника СРСР. Потім пролунала команда всім взяти лопати – звичайні

шанцеві лопати, що ними не раз у житті копали грядки, садили городи. Більшість із нас здивовано презиралися (особливо ми, новачки). Стільки техніки нагнали, а тут лопата? Однак призначення лопати ми зрозуміли пізніше.

Нас ще трішки хилитало від учорашнього. Звично заскочили до кузова «Уралу», і колона машин взяла курс на станцію. Знову минули Іллінці, Корогод, по об'їзній Чорнобиль, повернули на Лельов, Копачі.

На повороті до станції стояв пересувний ПУСО (пункт універсальної санітарної обробки). Машини в'їхали на станцію і зупинилися біля одноповерхового приміщення на березі ставка-охолоджувача. Усім наказали спішитись і зайти до приміщення. Приміщення було нашпиговане кількома насосами, як нам пояснили, це була насосна, що подавала воду для охолодження блоків. П'ятеро дозиметристів на чолі з Сергієм Глушком вийшли на розвідку радіаційної обстановки. За кілька хвилин повернулися, доповіли. Командир щось порахував і сказав:

– Хлопці, працюємо по 12 хвилин. Біжимо туди, працюємо і бігом назад. Роботи зі зривання латексного шару з асфальтових доріжок.

Вибігали по «десятках» – тобто десятеро вибігали, лопатами підривали латекс, брали за кінці удвох і тягли засохлу плівку, доки можна було тягти, потім плівку обрубували лопатами, складали в кілька разів і засовували в металічні контейнери.

Для тих, хто не знає, поясню: латекс – це розведений водою клей ПВА. Ним після аварії щедро залили територію станції, щоб радіаційний пил не піднімався вітром і не розносився за межі станції. Клей висох, утворив плівку. Настав час його збирати.

Через 12 хвилин перша «десятка» повернулася, вибігла друга, в якій був і я. Ми всі відмовились від протигазів – після вчорашнього обличчя саднило. Кожен використав марлеву «пелюстку» та окуляри, що щільно закривали верхню частину обличчя. Виявилось, що в «пелюстці» бігти легше, ніж у протигазі. Швиденько дісталися місця робіт, взяли підважувати та

зривати латексну стрічку. Вона піддавалась неохоче, але все-таки вдалося цю операцію взяти під контроль. Я і ще один воїн взяли за кінці стрічки і тягли її, а інші восьмеро підрубували. Коли вдалося відірвати значний шматок, десь метрів за десять ми вдвох почали складати стрічку латексу. Потім підняли сувій. Він виявився заважким, підбігли хлопці, і ми гуртом вкинули його до контейнера, який щільно закрили кришкою і закрутили велетенськими болтами. В той час, як ми закручували болти, вдалося розгледіти територію, де ми працювали. У метрах ста від нас розташувалися будівлі станції. Поблизу однієї з них, закритої металічними опалубками, метушилися люди в білих костюмах. Вони підганяли машини-бетоновози, вивантажували бетон у місткість, а звідти бетонний розчин попадав в опалубку. Опалубки вже були підняті на значну висоту, і якісь руїни розгледіти не вдалося. У цей момент з приміщення насосної замахали червоним прапорцем: наша зміна закінчилась, і ми побігли назад.

Відсапавшись, ми сіли, де попало. За сидіння нам слугували коробки з-під мінеральної води. В кутку стояли ящики з мінеральною водою «Оболонська» – нам дозволили взяти по пляшці, і ми сиділи на коробках і маленькими ковтками смакували цілющу вологу. Я почувався, як і напередодні: всього сушило, зуби були наче з металу, повна апатія, страшенно хотілося спати. У напівсні ми і просиділи доти, доки остання зміна не закінчила роботу. Потім нас вишикували, за списком перевірили, чи всі ми є, а потім пролунала команда «По машинах!». Машини виїхали за межі станції, знову зупинилися на ПУСО. Наші машини перевірили, виявилось, що в них підвищений фон, тому їх відправили на дезактивацію. Нам веліли сидіти в кузовах, а самі машини обдали дезінфекційним розчином, що нагадував міцну мильну піну. За деякий час вдарили потужні струмені чистої води, запахло свіжістю, адже день був дуже спекотний, а на небі – ані хмаринки. До справи взявся дозиметрист, перевірів фон і сказав, що все в нормі.

Машини зрушили з місця, і за деякий час ми опинилися на території нашого військового табору. Як і напередодні, нам дозволили відпочити.

Увечері знову було шикування. Нам повідомили, що командиром полку замість Булавіна став підполковник Григорій Аксельрод, якого кількома днями раніше призначили начальником штабу. А ще нам сказали, що з завтрашнього дня полк виводять на переформування, проведуть заміни. Вільного часу не матимемо – ми не їздитимемо на станцію, а будемо дезактивувати довколишні села. А ще Григорій Аксельрод повідомив, що кожному, хто упродовж цих двох днів працював на станції, за армійським принципом колективних замірів запишуть по десять рентгенів (слово «бер» – біологічний еквівалент рентгена – ми почуємо значно пізніше). А нас на станції замінить 25-та бригада, що вже пройшла переформування.

Дезактивація сіл. Діброва

Отже, почалися заміни: місця хлопців, які прибули в полк 8 травня і набрали свою «порцію» рентгенів, посіли новачки. Їхні попередники зібрали речі й поїхали додому. Відтак на нас лягли роботи з дезактивації сіл, що входили до тридцятикілометрової зони відчуження. Подвір'я в селах виявилися кілька разів перекопаними – вчені казали, що в такий спосіб земля забирає радіонукліди. За наказом ми мали працювати в ЗЗК, але навряд чи хтось міг би довго працювати в розпеченій, наче пічка, гумі. І же зовсім не виправданим було рішення використати нас на перекопці ґрунту в селах: після перекопки ріс фон. Ми доповідали про це командуванню, але, здається, тільки навесні 1987 року ці роботи припинили.

У понеділок 16 червня полк виїхав дезактивувати село Діброва Поліського району. Проїхавши кілометрів з вісім по гарній асфальтованій дорозі, ми повернули ліворуч у село Діброва. Це було дуже велике село, напевне, в ньому мешкало тисяч із п'ять населення. Обабіч дороги тяглася огорожа з колючого дроту, що огорожувала поле, вкрите стиглою пшеницею, по якому ходив комбайн. Огорожа йшла на село, охоплювала

значну його частину, причому якимось дивно: частина вулиці була огорожена, а протилежна – ні. Огорожа відділяла тридцятикілометрову зону відчуження від тієї території, де можна було жити. Часто траплялося так, що, скажімо, сільрада розташувалася на «чистій» території, а правління колгоспу – на забрудненій. Лише 1992 року було вирішено: якщо частина села входить у зону, то все село виселяють.

Колона прибула в село, ми спішилися. Нам поставили завдання: дезактивувати протилежну неогорожену частину села, де проживали люди. Нас поділили на п'ять бригад по двадцятьоро людей. Кожній бригаді видали два АРСи (автоматичні розливні станції). Ми взялися за вулицю, найближчу до огорожі. Самі роботи проводились дивно: по драбинах, що їх ми збили тут-таки з пиломатеріалів колгоспу, двоє (один зі шлангом АРСа, інший зі шваброю в руках) стояли на драбинах. Один поливав дезактиваційним розчином, другий натирав шваброю, на кінці якої було намотане ганчір'я. З шиферної покрівлі сповзала піна, схожа на мильну. Після цього з іншого АРСа під великим тиском на дах подавали сильний струмінь води. Коли останні краплі води спали з даху на землю, до справи взявся Сергій Глушко, земляк, замкомвзводу хіміків. І хоча наші обличчя були захищені «пелюстками», очі – окулярами, а на голові спеціально пов'язана косинка, за реакцією Сергія можна було зробити висновок: справи кепські. Сергій швидко пішов до командира полку підполковника Аксельрода, який стояв біля свого «УАЗика-469», одягнений, як і всі, у захисний одяг. Тільки «пелюстка» висіла на шиї. Командир передивився дані, що надав йому Сергій, забрав їх із собою і коротко сказав:

– Я в опергрупу, – тільки й промовив, і машина з командиром від'їхала у напрямі Чорнобиля. Ми ж продовжували мити дахи.

Через деякий час командир повернувся і дав команду скласти всю техніку, приладдя і відбути до частини. Сказав лиш:

– Командування опергрупи дало завдання продовжувати дезактивацію Діброви, але мають доповісти Урядовій комісії, що вжиті заходи не дають результату.

Після такої спеки всі ми поспішили до бані, і навіть теплуваті краплі душу вселяли радість і приємно освіжали розгарячене тіло.

Наступного дня ми продовжували мити Діброву. Але вже не було такого оптимізму, як напередодні. Уже всі розуміли, що обрана тактика не є правильною: вона затратна і шкідлива. І тут я згадав, як 1980 року мене відправили з заводу радіовиробів на обласні курси цивільної оборони, де у мене першого ж дня відбувся конфлікт із викладачем. Він, відставний офіцер, влаштувався на «хлібну» посаду на обласні курси цивільної оборони і читав нам лекції за старим, геть потріпанним та пожовклим від часу конспектом, не дуже стежачи за новинками в галузі захисту населення.

Ці курси я згадав тут, у Діброві: було зрозуміло, що переважну частину дезактиваційних робіт планували подібні до того викладача «фахівці». Нам, учорашнім працівникам народного господарства, викликаним на збори, вже було очевидно, що треба міняти методику робіт, але цього не розуміли так звані «спеціалісти». Свідченням цього виявилось, зокрема, недбале визначення тридцятикілометрової зони: просто циркуль поставили в центрі атомної станції і обвели коло на карті радіусом, що відповідав 30 км за масштабом. Ось так і вийшло, що частина Діброви потрапила до зони відчуження, а частина – ні.

Десь ближче до кінця роботи надійшов наказ припинити всі роботи з дезактивації села Діброва до особливого призначення. Здається, здоровий глузд перемиг. Так, Діброву припинили дезактивувати – її мешканців почали готувати до виселення, але трапиться це лише через півтора року, коли вже стане ясно, що швидке повернення до евакуйованих сіл неможливе. На порядку денному була Стечанка – село на півдорозі від частини в Рудні Іллінецькій до проммайданчика ЧАЕС, десь кілометрів за шість від Прип'яті і за дев'ять від самої станції. Слід сказати, що всі наші поїздки на села

починалися з огляду території дворів, будинків, сараїв. Ми перевіряли цілісність вікон, дверей. Потрібно сказати, що на той час траплялися випадки мародерства. Нам політпрацівники повідомляли, що одну із частин, здається, із Тамбова довелося навіть відкликати, а кількох воїнів цієї частини віддавати під суд за крадіжку. У нашому 442-ому Донецькому полку цивільної оборони СРСР таких випадків не було, усіх нас зачепило горе людей, які в одну мить опинилися позбавленими всього нажитого упродовж багатьох років. Треба сказати, що жили тут люди значно гірше ніж ми, хоча і ми жили небагато. Але порівняно з недалекою Прип'яттю селяни бідували.

Того дня, коли ми прибули на дезактивацію Стечанки, в село приїхали виселені люди. Їх допустили, щоб забрати деякі речі. Наша робота проходила під акомпанемент плачу селян, люди піддалися істериці, заходилися прокльонами науково-технічного прогресу, що позбавив цих людей майна, рідної оселі, пам'яті.

А тепер криниці

Уранці наступного дня перед нами поставили нове завдання: виїхати в село Іллінці і взятися за дезактивацію колодязів. Ми завантажили кілька десятків порожніх відер, кілька коробок щебеню.

Нам коротко провели інструктаж: спочатку відрами вибрати всю воду з колодязя (а можна б було відкачати машинами, на що нам відповіли, що в такому разі вода скаламутиться, радіонукліди піднімуться вверх, і тоді ми забруднимо територію біля будинку).

Виїхали ми до села Стечанка, а частина залишилась в Іллінцях, саме звідси мали розпочати дезактивацію колодязів. У Стечанці біля кожного колодязя розкидали щебінь, розділились по шестеро і почали вичерпувати відрами воду. Набирали по двоє, ще двоє чекали і мали взятися до роботи хвилин за 10–15, коли ми втомимось. Рівень води знижувався неохоче, за 10

хвилин інтенсивного відкачування стовп води зменшився на 30 сантиметрів, хоча за попередніми даними рівень води становив майже шість метрів.

Нас змінили двоє хлопців, і так, міняючись щодві години, ми досягли дна. Тепер перед нами постало інше завдання: зібрати увесь намул у відра і закопати його у поряд викопаній ямі. Саме дно після очистки намулу засипати щебенем, щебінь – чистим піском, опісля – дати набратись воді.

Спочатку в колодязь спустився дозиметрист і доповів, що радіація в колодязі у межах норми.

Потім спустився один із нас, а ми зверху взялися подавати йому щебінь. Але подавали лише по піввідра, щебінь дуже важкий. На шестеро осіб припадало по 10–12 колодязів. Ми всі були у загальновійськовому захисному комплекті (ЗЗК). До всього виснажувала спека за 40 градусів і чистісіньке від хмар небо. Тобто це була справжня каторга, і до кінця дня ми ледве переставляли ноги. Усі наші намагання застосувати для відкачки колодязів техніку натикались на сувору заборону Урядової комісії. Попри все, рівень радіації в колодязях був дуже низьким, навіть нижчим від норми. А після нашої «допомоги» рівень радіації значно зріс за рахунок природної радіоактивності граніту. Тож після кількох днів виїздів на колодязі пролунала команда «Відставити». Наша нелюдська робота виявилася нікому не потрібною. А у нас склалося враження, що там, нагорі, не знають, як ліквідувати аварію, тож нам ставили безглузді завдання.

Могильник

Уночі, о пів на другу ночі, коли найбільше хочеться спати (адже така приємна прохолода після спекотного дня) нас підняли по тривозі. Ми вишикувались на плацу, а підполковник Аксельрод перед строем сказав, що нам випало виконати важливе урядове завдання. Яке – не сказав, але викликав до себе командирів підрозділів, про щось поговорив із ними і скомандував: «По машинах». Ми швидко повантажились, машини вишикувались у колону, і ми рушили.

Минули нашу Рудню Іллінецьку, в Іллінцях повернули ліворуч, лишили позаду Стечанку, і на околиці лісу, на полі між Стечанкою та Чистогалівкою колона зупинилась. Посеред поля, що примикало до лісу, ми у світлі фар побачили працюючі бульдозери, вони рили велетенський котлован. Поруч стояла техніка: автомобілі, АРСи, водамиючі автомобілі... Небо світилося мільярдами зірок, і навіть без підсвіток усе було видно.

Нас знову вишикували, хлопці з автороти мали заганяти техніку, а нам, медротівцям, випало брати величезні сувої поліетилену і вистеляти ним котлован у кілька шарів. Вистеляли все: стінки, дно, а потім техніку заганяли у вистелений кількашаровою чорною товстою поліетиленовою плівкою могильник. Затим ми взялися до накриття техніки цією плівкою, знов-таки кількома рядами накрили її поліетиленом, а потім хлопці з Московського полку бульдозерами нагорнули на могильник землю.

Робота виявилася вкрай нелегкою, на межі можливостей. Кажуть, що готували цей могильник до приїзду в зону Володимира Щербицького, але сюди його не привезли, а повезли в Чорнобиль, до штабу...

Але на цьому наші випробування не закінчились. Щойно закінчили працювати на могильнику, як нам передали, що розпочалась пожежа – загорівся торф. Торф'яна пожежа – дуже страшна подія. Оскільки торф'яні шари подекуди сягають 2–3 метрів, гасити їх надзвичайно важко. Буває, наступиш на поле поряд із пожежею, і якщо нікого нема поряд, то поминай як звали – торф горить під землею, випалює цілі печери, що можуть провалитись. Такою підступною є поверхня торф'яних родовищ, а горіти торф може роками. Ось і тут цього разу загорівся торф. З табору прибули пожежні машини, швидко розгорнули шланги. Ми лопатами взялися розривати торфовища, а пожежники заливали пожежу водою. На наше щастя, вогонь не сягнув значної глибини, тому ми швиденько оборали територію. Там, де горіло, ми розкопували ями, а пожежні заливали їх водою зі шлангів. З лихом боролися близько 3-х годин, кілька разів машини їздили заправлятися водою. Нарешті це страшне видиво закінчилось.

Пожежі торфу спалахували кілька разів, але мені щастило, я в ті дні лишався в наряді. Після цієї пожежі, нам, пропахлим димом, дали добу на відпочинок. Ми сходили в лазню, випрали обмундирування, а потім заснули мов убиті.

По труби

Увечері на розводі нам повідомили, що поїдемо до Бородянки на станцію завантажувати труби для спорудження польового водогону. Мали їхати медрота, хімрота, мехрота, пожежна рота – загалом близько 300 осіб (ешелон труб прибув на станцію Бородянка, адже вчені заборонили брати воду з Прип'яті, оскільки боялись радіоактивного зараження води в цій прекрасній українській річці.) Виникла ідея протягти дві нитки водогону від річки Тетерів до проммайданчика ЧАЕС. До «колючки» прокладку водогону здійснювали цивільні та будбатівці, це десь кілометрів 40, а по території 30 км зони прокладати мали ми. Але по тривозі нас підняли о 3-ій ночі, ми перекусили і отримали «сухпай» (ця поїздка мала розтягтися на два дні). Очолив нас командир пожежної роти, капітан, призначений з запасу, прізвища я вже й не пам'ятаю, але впадала в очі його надзвичайна тупість. Цей офіцер не вмів навіть читати топографічну карту, просто незрозуміло, як такого невігласа могли випустити з військового училища. Цей капітан нагадав мені мого начальника штабу батальйону на надстроковій службі в Групі радянських військ у Німеччині, теж капітана, мордвина Анатолія Дорофеева, а оскільки він страждав гіперацидним гастритом, то вимагав, щоб я не розгортав свій батальйонний медпункт, а пересувався з ним разом у штабному БТР. До речі, з ліків він приймав лише звичайну харчову соду, від інших відмовлявся, заявляючи, що його хочуть отруїти. А ще Дорофеев вирізнявся своєю тупістю, не пам'ятав назв населених пунктів, навіть плував напрям руху, орієнтуючись по карті. Воно й не дивно: він прийшов до армії колгоспником із глухого мордовського села, маючи за плечами лише чотирикласну освіту. За три з лишком роки служби він екстерном закінчив

десятирічку, курси з прискороного випуску молодших офіцерів-командирів танкових взводів. Постійно мучив солдатів, і ті змушені були ставати відмінниками, аби Дорофєєва підвищили (є така традиція в армії). Спочатку зразковим став взвод, і Дорофєєва перекинули на роту, потім уже рота виявилася зразковою. Невдовзі його перевели на посаду начальника штабу нашого батальйону. Позивний у нього був «Сліпий-42». Як цей чоловік міг бути начальником штабу? Згадався випадок:

– «Сліпий-42», «Сліпий-42», де ви зараз перебуваєте? – запитував його командир полку. У відповідь чув: «У лісі, біля трьох сосон».

Командир питав: «Де-де?» – «У лісі, біля трьох сосон», – «Сліпий-42» мав на увазі три сосни на топографічній карті – так він трактував позначку «густий ліс».

На протилежній стороні – сміх, тоді Дорофєєв дав мені карту: «Подивись координати, бо в мене сіпається око, і я нічого не бачу». Я називав координати, він передавав дані. Я сміявся з нього, закриваючись. Думав, що він закінчить службу зі званням не вище майора, але у 1993 році, коли йшов штурм Білого дому, я побачив Дорофєєва у званні полковника. Ті самі хитрі очиці, хіба трохи посоліднішав.

І ось мені трапився подібний Дорофєєв, який теж не вмів читати карту, хоча кожен із нас, сержантів, умів це робити без особливих зусиль. Ми проїхали Корогод, і раптом наш ведучий звернув на ґрунтову дорогу. Машина, в якій за старшого був я, не повернула за ним, а рушила до асфальтівки. За нами поїхали ті, хто йшов слідом, не підтримавши командира. Біля повороту з асфальтівки, що її ударним методом розширили, на Черевач наша валка зупинилася, щоб почекати командира. Нарешті ми побачили машину командира. Він спочатку накинувся на нас:

– Чому не слідували за мною?

Хтось із сержантів йому відповів:

– Ви другий чи третій день у частині, у вас це перший виїзд, а ми вже майже місяць тут. Існує правило Зони: не здіймати куряви, жодних скорочень.

Капітан похнюпився, нічого не сказав.

Без порушень доїхали до КПП в Дитятках.

Пролунала команда залишити машини на обочині в Зоні, а самим пройти через КПП і сісти у автобуси, що стояли за прохідною.

Ми швидко рушили у напрямі станції «Бородянка». Бородянка нас вразила тишею: людей на вулиці майже не було. На запасних коліях станції стояли кілька десятків вагонів, навантажених трубами. Нам слід було перевантажити їх в автомобілі. Оскільки ми прибули о 3-ій ранку, коли персонал станції відпочивав, нам теж звеліли перепочити. Ми полягали на травичку – вона чарівно пахла, небо світилося зорями, навіть не вірилось, що десь за якусь сотню кілометрів триває боротьба з невидимим ворогом – атомом. А тут, у невеликому містечку під Києвом, ніщо не нагадувало про це. Під оркестр цвіркунів ми, зморені спекою, поснули просто на траві, навіть не підстеливши щось під себе.

Вантажимо труби

Вранці наш старший кудись пішов і невдовзі повернувся з іншим капітаном-залізничником. Той дав команду, і ми стали підганяти по два «Урали» до вагонів. Я був у кузові «Уралу», а четверо хлопців подавали труби з вагонів на автомобілі. Робота рухалася швидко, дуралюмінієві труби для прокладки довжиною 10 метрів виявилися легкими. Десь до обіду ешелон розвантажили. Близько ста «Уралів» вишикувалися в колону. Ми сіли в автобуси і поїхали до КПП. Десь за годину після прибуття в Оране підійшла й колона. Тепер наше завдання полягало в тому, щоб розвантажити автомобілі, через «колючку» передати на іншу сторону і знову завантажити в «грязні автомобілі» (так називався транспорт, що не покидав зону аварії).

Упоралися дуже швидко, потім знову перейшли через КПП. Машини повільно рухалися, з них скидали по дві труби й клали паралельно. Так дуже швидко усю валку машин розвантажили, і вже увечері ми повернулися в частину.

Швиденько помились, повечеряли і миттю поснули після важкої незвичної роботи. Наступного ранку увесь особовий склад медроты відвезли до місця, де викидали труби. Нас передали на допомогу інженерному батальйону, що мав довести до ладу обидві нитки водоводу.

Мені дали повну сумку гумових прокладок, що їх я мав класти на стик труб. Мій напарник вкладав чотири болти в кожен стик, а ще один накручував гайки. Позаду крокував боєць інженерного батальйону, котрий пневмоключем закручував гайки. За день ми проходили близько 10 кілометрів. За кілька днів «Правда» і «Красная Звезда» повідомили, що воїни еньської частини разом із інженерними підрозділами Радянської армії здійснили нечуване: за десять днів побудували поверхневий водовід довжиною 70 кілометрів. З ріки Тетерів армійським водоводом безперервно подавалась вода – дезактивація на станції прискорила...

Паришів

Уранці під час розводу командир полку повідомив, що сьогодні ми вирушаємо на дезактивацію села Паришів. Воно розташоване на лівому березі річки Прип'ять якраз напроти Чорнобиля, але оскільки туди не було мосту, довелося їхати через понтонний міст, а потім дорогою, частина якої заходила на територію Білоруської РСР. Урешті, дісталися села. Слід сказати, що до аварії воно було заможним – про це свідчили красиві будинки, чисті подвір'я. Нагорі було видно могутні корпуси Чорнобильської атомної... Командира полку терміново викликали до штабу в місті Чорнобиль, і він передав керування своєму заступнику по тилу. Зауважу, що цей заступник виявився не з кадрових військових: здається, заступник начальника обласного управління громадського харчування чи то в Черкасах, чи то в

Чернігові. Прізвище його було чи то Тимченко, чи то Тищенко. Йому було десь до 40 років, наш ровесник. Не можу сказати, що він турбувався про нас по лінії тилкових служб, – більшість із нас не мали нормального обмундирування, а про харчування я мовчу – годували вкрай погано. Своїми посадовими справами начальник не переймався. Він був зверхнім циніком, хизувався погонами підполковника. До солдатів і сержантів, котрі здебільшого мали вищу освіту, але не мали офіцерських погон, ставився як до бидла. Тож довелося тут, у Паришеві, підпорядковуватися йому. Мене призначили за старшого, передавши в моє розпорядження кілька хлопців-афганців, яких із ташкентського госпіталю направили дослужувати до нас у полк. Я досі не розумію, навіщо цих молодих вояків, по суті, дітей направили в атомний вир. Невже там, у Міністерстві оборони СРСР, не вміють думати? Хочу також сказати, що якщо ми, призовані з запасу, могли поїхати під час заміни, то хлопці-афганці змушені були чекати наказу Міністра оборони СРСР про звільнення у запас. Від цих хлопців ми вперше дізналися про те, що в Афганістані точаться вперті бої, є великі втрати, багато поранених. А в цей час собкор Держтелерадіо СРСР Михайл Лещинський з екрана телевізора цинічно заявляв про збудовані парки, висаджені троянди та відкриті завдяки радянським воїнам дитячі садки й школи.

Так от, разом із афганцями до моєї групи увійшли радист, дозиметрист і фельдшер (новоприбулий Серьожа Вовк із Кіровограда, він замінив Василя Бондаренка – фельдшера, якого призвали на надстрокову службу у Групу радянських військ у Німеччині). Слід сказати, що в перший день Сергія трішки заносило, як і будь-якого новачка: нам, уже досвідченим, довелося йому пояснити, що слід бути обережнішим, адже радіація не має ні запаху, ні смаку. Просто хтось сказав хлопцю: щошвидше набереш 25 рентгенів, то швидше поїдеш додому...

Наша група мала пройти однією з вулиць села і вийти на стан тракторної бригади. Ми розділили групу на 2 частини: перша йде парною частиною вулиці, друга – непарною. Ми взялися перекопувати дворища, що

вже до нас і так були перекопані. Нас змусили це робити, бо в селі радіаційний фон не падав, вважалося, що саме в цьому проблема, і треба повторно перекопати землю у дворищах...

Так поступово ми пройшли до стану тракторної бригади. Уперед рушив дозиметрист зі своїм ДП-5. Раптом чую – кличе мене: «Старшина, ходи сюди». Я підійшов, а він мені каже: «Дивись, тут не можна працювати – зависокий рівень радіації». Я завів хлопців до приміщення бригади, а сам з допомогою радиста зв'язався з зампотилом і доповів, що тут дуже високий рівень радіації. У відповідь почув: «Саботажник, диверсант, я тебе під трибунал... Зриваєш завдання...». А далі нецензурщина...

Але зампотил все ж під'їхав. Разом із ним був дозиметрист. Цей і мій дозиметристи пішли на стан і почали заміряти. Я стояв біля «УАЗика» зампотила, хлопці чекали в приміщенні тракторної бригади. Нарешті дозиметристи повернулись і сказали, що на території стану знайшли кілька плям радіації потужністю понад 1000 рентген. Крім того, фоніла техніка, тож за таких умов працювати не можна. У зампотила забігали очі, він зрозумів, що неправий, але вибачення за матюки не попросив, лише сказав, щоб я збирав людей і відводив на околицю села. Ми швидко вийшли на околицю, де вже стояв командир полку Аксельрод і Серьожа Глушко, який виконував обов'язки головного дозиметриста полку. Підполковник запитав мене про конфлікт з зампотилу. Я коротко розповів. Аксельрод сказав: «У полку розберемося» і тут же віддав команду вантажитись на машини. Серьожа Глушко прошепотів мені, що поблизу молочно-товарної ферми, а також току знайдені радіаційні плями потужністю кілька тисяч рентгенів. Він сказав, що наші методи дезактивації за таких умов не підходять.

Після повернення в полк командир викликав до себе зампотила. Про що вони говорили – я не знаю, але зампотил більше не їздив на дезактивацію сіл.

У лікарні

Я сидів на лівому борту кузова автомобіля «Урал». Так повелося в армії, що старші за званням сиділи першими від дороги, щоб зістрибнувши з машини одразу ж подати команду «Шикуйсь!» своїм підлеглим. Але до всього це додавало купу незручностей: у машину залітала і пилюга, і вітер, очі сльозилися. Так сталося й цього дня. Ми поверталися із села Паришів, коли над машиною завис вертоліт. Чи то пілот вирішив пожартувати, чи то він збився з маршруту, але в тієї ж миті з борту вдарила смуга якоїсь речовини, що пахла чимось середнім між креозотом, мелясою та йодом. Ця смердюча речовина потрапила мені в очі і залила обмундирування. В очах сильно запекло, голова різко заболіла... Благо, це трапилося неподалік нашого табору, тож щойно зістрибнувши з машини, я побіг до душевої. Там почав митися, протираючи очі милом. Пекло так, що мила навіть не відчував. Кілька разів я ставав під душ, а очі все одно страшенно почервоніли. Тут-таки зняв з себе обмундирування і в душовій виправ й розвісив його на сонці. І доки я мився, обмундирування висохло, я знову вдягнувся і пішов до палатки медроти. Там мене зустрів командир медроти Микола Гришин.

– Що у тебе з очима? – запитав.

– Якась рідина з вертольоту в очі потрапила – відповів я.

Він завів мене в палатку і закапав очі якимись очними краплями.

– Гаразд, ходи в палатку, відпочивай, – сказав капітан Гришин.

Добре, що він промив мені очі. Ротний дав дві таблетки анальгін у проти болю.

Я пішов до палатки, ліг на ліжку і незчувся як заснув. Увечері мене розбудили на вечірню переключку. Просто перед строем командир вручив мені подяку від імені командувача Київського військового округу.

Далі я проспав усю ніч, а на ранок, прокинувшись, зрозумів, що нічого не бачу – мої очі запухли, набрякли повіки. Мене взяв під руку Сергій Вовк, що спав наді мною, і відвів до намета медроти. Капітан Гришин уже був там.

– Що, не полегшало? – запитав. – Ну що ж, поїдемо до Іллінців, у медсанбат, я тільки доповім командирі полку.

Через деякий час він повернувся і звелів мені сідати в «санітарку». Разом зі мною сів донбасівець Льоня, у якого після перенесеного за юнацьких років туберкульозу й кількох поїздок на станцію почалася легенева кровотеча. Свого часу Льоня кілька разів сидів, але прибрати його з поїздок на станцію та з полку було проблемно.

Швидко минувши Рудню Іллінецьку, ми дісталися медсанбату Іллінців, що розташувався у виселеній школі. Ротний звелів мені сидіти в машині, а сам пішов на приймальний покій і невдовзі повернувся з черговим лікарем-капітаном.

Капітан-черговий заліз у кузов «УАЗика», підняв мені одну повіку, потім другу.

– Випадок тяжкий, – сказав він, – але у нас немає окуліста. Треба везти до Києва в окружний госпіталь.

Тут уже запротестував я (у нас в полку побутувала думка, що всі набрані рентгени в такому разі не враховуватимуться).

– Ну добре, – сказав черговий лікар, – везіть його до Поліського у ЦРЛ. Можливо, покладуть. А цього, – він вказав на Льоню, – я забираю.

Капітан Гришин вирішив повезти мене у Поліське. Десь через півгодини мене доставили в Поліське на приймальний покій місцевої районної лікарні. На диво, мене без зайвих питань госпіталізували (цивільні знали, що ми, військовозобов'язані запасу, не дуже хотіли їхати до Києва, тож госпіталізували в Поліському).

Поліське – звичайний районний центр Київської області. Місцеві розповідали, що тут, у Кабанах (так до революції називалося містечко), народився і починав шевцювати сталінський поплічник Мойсей Каганович.

Мене викликали у терапію, і через деякий час мене відвідав окуліст. Він призначив кілька видів крапель та мазей, крапельницю і хотів призначити антибіотики, але дізнавшись, що я не переношу пеніцилін та

стрептоміцин, відмовився від цього задуму. Разів сім на день приходили медсестри, закапували мені очі і закладали мазі. А мені, оскільки я нічого не бачив, довелося лише лежати.

Щоправда, слід сказати, що в палаті порівняно з вулицею було прохолодно, тож на вулицю ми не поспішали. Лише на десятій день мої очі почали відкриватись, а набряк – спадати. Провідати мене приїхали хлопці з полку разом з ротним і сказали, що переформування вже завершено, і ми скоро знов поїдемо на станцію. Мені залишилось набрати десь близько 10 рентгенів, тож я попросив завідувача відділення виписати мене, що він і зробив, але аж на шістнадцятий день. За мною ніхто не приїхав, бо у цивільних не було зв'язку з нашою частиною, тож я вийшов за містечко на КП. І правильно зробив: через деякий час під'їхав «УАЗик» нашого командира полку який перебував у Поліському. Його автомобілем я дістався частини...

Дембель

З 26 липня почалися виїзди на станцію. Слід сказати, що порівняно з червневими, коли нам за кожний виїзд записували 5 рентгенів, тепер фіксували близько двох плюс «сидіння на фоні». В армії існує так званий колективний спосіб набору опромінення – це коли дозиметрист заміряє рівень опромінення у 5 точках: по кутах майданчика й у центрі, далі все це сумується та ділиться на 5. Так визначають рівень радіоактивного опромінення. Таким чином, відповідно до відпрацьованого в певному місці часу і визначався рівень набору опромінення кожного воїна (хоча слід сказати, що фактичний рівень опромінення був значно вищий від записаного). Це ми зрозуміли через роки, коли вдосталь належались у лікарнях різних типів. Мої виїзди тривали з 26 липня до 5 серпня, тобто через день: роботи були на території станції, переважно на завантаженні знятої бульдозером землі у металеві товсті контейнери (повернувшись додому, ми

дізналися, що значну частину виготовили на кіровоградських заводах, зокрема й на рідному «Друкмаші»).

5 серпня я набрав свої останні рентгени – загалом 21 рентген 684 мікрорентгенів. Щоденне записування фонових цифр для мене не мало жодного значення. Я очікував на заміну, що мала прибути з Кіровограда. Але очікування в армійських строях – це не лежання на ліжку, а майже щоденні наряди чи то по роті, чи то по частині: як правило, помічником чергового по полку.

6 серпня наші хлопці повернулися якісь мляві. Вони піднялися на дах третього блоку. Робота виявилася надскладною: треба було ломачами відбити шматок затверділого руберойду, котрий пристав до плавленої у вогні пожежі смоли. Роботи тривали кілька секунд, і не всі встигали відрубати шматок і кинути його вниз, у руїни четвертого блоку. Але використали людський ресурс: кожна зміна, забігши на місце робіт, кидала відрубаний шматок і поверталася до сховища, де її очікувала інша – і так далі! Крок за кроком велетенський дах очистили упродовж кількох місяців.

У цей час ми з кількома хлопцями, які теж очікували на заміну, справно несли службу у нарядах. Одного дня, коли я допомагав черговому по полку, помітив, що з вертольота, що приземлився поряд із частиною, вийшов військовий. На погонах мав зірку генерала армії. Я відрепортував і доповів, що увесь особовий склад полку перебуває на роботах з дезактивації.

Генерал прийняв рапорт і відрекомендувався: «Начальник Цивільної оборони СРСР генерал армії Говоров». Опісля він узявся розпитувати, як нам живеться, пройшов до наметів, оглянув акуратно застелені ліжка, розпитав, хто мої батьки, звідки я родом. Я на все чітко, по-армійськи відповів. У мене тряслись ноги, я боявся порушити статут: усе-таки він генерал армії. Я запитав, чи треба викликати чергового по полку, на що генерал відповів, що не треба. У цей час під'їхав командир полку Аксельрод (не знаю, хто йому повідомив, можливо це була випадковість). Підполковник представився Говорову, і вони разом пішли до штабної палатки. Через деякий час

комполку провів генерала до вертольота, а коли вертоліт злетів, командир підійшов до мене і сказав: «Начальник Цивільної оборони СРСР оголосив Вам подяку за відмінне чергування. Спасибі Вам». Мені стало приємно, все-таки я дуже хвилювався, щоб не осоромитись.

14 серпня я чергував по медроті, аж раптом командир роти зайшов до палатки і повідомив, що мені прийшла заміна. Я поспішив до штабу і біля нього побачив... Петю Кузнєцова, з яким ми попрощалися в Білій Церкві, бо Петро не потрапив до числа шістдесятюх «щасливців» і повернувся додому.

Петро розповів мені, що два з лишком місяці він залишав у дверях свого дому записки з повідомленням, де він перебуває. Він жив за законами підвищеної бойової тривоги. Писар зі штабу підійшов до нас, попросив у мене військовий квиток і сказав, щоб я показав Петру своє місце у палатці та зібрав речі. Речей у мене було небагато, тож я швидко склав їх у речовий мішок, а потім відрекомендував Петра ротному. Ротний сказав, щоб я передав чергування днювальному, побажав щасливої дороги. Тут мене викликав начфін, і я розписався десь за 300 карбованців командировочних. Писар виніс мені довідку, де було вказано про моє перебування на ліквідації, вручив військовий квиток із відміткою про ліквідацію. Прощатися не було з ким, окрім чергового і днювальних. Я попросив Петю передати мої вибачення хлопцям, що перебували на дезактивації. Упродовж двох місяців ми зріднилися.

Командир полку особисто доставив нас на КПП в Дитятках, біля якого чекав «Урал», що мав вирушити на Білу Церкву.

У Білій Церкві було як у вулику: одні від'їжджали, інші прибували. Нам довелося почекати.

Нарешті нам дали команду пройти на склад, здати військове обмундирування і отримати свій одяг, що ми його залишили два місяці тому. Щойно я переодягнувся і знову повернувся до казарми, як дізнався, що мене розшукує невисокий чоловік мого віку.

– Ти Колесников? – спитав він.

Я відповів ствердно.

– Збирайся, зараз їдемо: я – Льоня Малик.

«УАЗ-469» із заведеним двигуном стояв біля воріт частини. Я відповів, що уже зібрався, і ми, сівши до машини, приїхали на залізничний вокзал. Льоня підійшов до каси і через деякий час повернувся.

– Не дають нам квитків, – і показав мені військову вимогу. На ній чорним по білому було написано, що місце прибуття – Черкаси через Кіровоград, хоча слід навпаки.

– Сказали, щоб ми повернулися до частини і виправили вимогу...

– Ні, – відповів я, – не будемо вертатись, я їду до Києва.

– А я до Черкас, – сказав Льоня.

Так і зробили.

Я сів на електричку і зійшов на станції «Київ-Волинський», щоб узяти квитки на літак до Кіровограда. Стоячи в черзі, я звернув увагу на знайоме обличчя чоловіка. «Ви Фарід Досаєв?», – запитав його. «Так», – відповів він, – спортивний коментатор програми «Время». Ми перекинулись кількома словами. Квитки були лише на наступний день, тож я поїхав у центр міста влаштуватися у готель. Засинаючи, я думав, що Чорнобиль для мене скінчився. А як виявилось, він для мене лише починався. Вірніше, його наслідки.

Замість епілогу

Ось уже майже тридцять років минуло з тих важких чорнобильських днів. І всі тридцять років виявилися для чорнобильців часом боротьби за свої права. Не стало держави-монстра СРСР, що кинула напризволяще своїх рятувальників, які поклали на олтар перемоги своє здоров'я, родинне щастя і навіть власне життя. Зараз це звучить дико, але наприкінці вісімдесятих років нам, хто пройшов страшні випробовування Чорнобилем, ставили діагнози, більш підходящі для підлітків-акселератів. Потрібно було вдаватися до низки голодувань, щоб змусити медиків змінити свої погляди, що, радше,

нагадували знуцання. Насправді лікарів не вчать навіть основам лікування променевої хвороби. На заняттях з травматології виділяють лише півтори пари, хоча слід ввести цілий курс.

Наші ряди рідшають. Для чиновників проблеми чорнобильців – це головний біль. Виконання чорнобильських законів більш-менш гарантувались за президентства Леоніда Кравчука і до відходу з посади міністра України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи Валерія Кальченка. А далі – самі обіцянки. Перефразуючи слова знаменитого Остапа Бендера, «порятунок чорнобильців – справа рук самих чорнобильців». З 2002 року я не отримав безоплатно жодного медикаменту, спонсоруєчи своєю пенсією «мафію», що міцно засідала у Верховній Раді.

Нам кажуть, що нема грошей, та водночас на офшорних рахунках з України осіли мільярди доларів. Дивуюсь, що Лех Валенса, президент Польської Республіки змусив польських олігархів інвестувати в Польщу. Наші ж президенти без упину наступають на одні і ті ж граблі, обіцяючи при обранні золоті гори, а народ далі зубожіє.

Нас меншає: першим відійшов у засвіти Сергій Будулатій – він їхав в автобусі, коли йому стало зле. Хоч водій повернув з маршруту до обласної лікарні, туди привезли вже бездиханне тіло...

Не знісни дикого головного болю, наклав на себе руки Петя Кузнецов. Льова Кушнін, який збирався набрати свою дозу опромінення на фоні у вересні 1986 року, змінив наміри, поїхав на 4-й блок. Під час першого ж виходу на дах третього блоку через протигаз, що його одяг на окуляри, заблукав: спітніло скло. Замість дозволених кількох секунд він разом із солдатом провів майже півгодини в небезпеці. Коли його знайшли, одразу відвезли до Київського військового госпіталю, де було довге лікування. Згодом він виїхав до Німеччини і, кажуть, там він помер.

Сергія Вовка в 1990-х роках звільнили з посади військового фельдшера через інсульт, хоч 2014 року під час мобілізації в АТО якийсь

капітан медичної служби визнав його придатним для служби на Донбасі. На щастя, у військкоматі трапилися тямущі люди, які додивилися, через що Вовка звільнили з військової служби.

Серед живих – і ми з Сергієм Глушком. Ми постійно раз на чотири-п'ять місяців перебуваємо на стацілюванні, переважно власним коштом. Нам випало бути серед організаторів чорнобильського руху: Сергію – у Світловодську, мені – у Кіровограді.

З-поміж шістдесятьох осіб, що 11 червня прибули до військової частини, на сьогодні серед живих – близько десяти. Люди пішли з життя, не доживши навіть до пенсійного віку.

Про нас забули. І це закономірно. Бо ми завжди були, є і будемо бидлом для влади. Нам досі не вручили жодної нагороди, хоча їх отримують «чорнобильці» з префіксом «лже». Не секрет, але у багатьох кіровоградських чорнобильців довідки надруковані на комп'ютері, хоча у 1986 році ніхто не чув про такий винахід.

Нас зрадили. І я не виключаю, що подібна «пам'ять» очікує на наших воїнів АТО. Але то вже зовсім інша історія...